

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת שלח לך

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת שלח לך

מפתח העניינים

ההתבוננות בלימודי ומוסרי הפרשה / על האדם להכיר בטובתו של מקום / הלימוד מהמרגלים עד היכן חומר לשון הרע / גדר רוב מצוות ורוב עוונות תלוי באיכות המצוה ובחומר העוון / מי שיתבונן בעומק הדין יזדעזע ויתחרט תמיד / הטעם למה מרגלים אין להם חלק לעולם הבא / התקופה הזו היא שעה מסוגלת ושכר המתאמצים כעת בתורה ומצוות עצום ורב / על האדם להיות מיצר בצרתן של ישראל

מפתח חידושי תורה

- א. בענין טעם ציוי משה למרגלים עלו זה בנגב..... יז
- ב. בענין יהושע בן נון משרת משה..... יח
- ג. בענין ה' ה' אל רחום וחנן..... יט
- ד. בענין וינסו אותי זה עשר פעמים..... כ

מפתח מערכות

- גט - בענין כתיבת שם האם בגט של אסופי..... כד
- גט - בענין כתיבת אנת אנתתי..... כו
- גירושין יש קלא..... כז
- גלגול - בענין עונש הגלגול חמור מעונש גיהנם..... כז
- גמילות חסדים..... ל
- גרמא בניזקין..... ל
- גרעינין או גראינין תנן..... לה

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין תלמיד חכם שאומרים שמועה מפיו..... לז
- ב. בענין האמורא רב יהודה בר שמואל..... מ

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

ההתבוננות בלימודי ומוסרי הפרשה

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן בעניני הפרשה, פרשת שלח.

אנחנו נמצאים היום ב"ט בסיון. מחר, כ' בסיון הוא יום תענית, כמו שמביא המגן אברהם (או"ח סימן תק"פ סק"ח). על מה ולמה נקבע היום הזה ליום תענית? על הגזירות של ת"ח ות"ט, בהם נהרגו רבבות קדושי עליון, חסידים ישרים וקדושים, הי"ד. ויש בתי כנסת של בני אשכנז שגם אומרים בהם סליחות ביום זה.

כ' בסיון הוא בדיוק מאה יום לפני ראש השנה. ויש בידינו קבלה מגדולי עולם (אוהב ישראל להאדמו"ר מאפטא זצ"ל, ליקוטים חדשים פרשת מטות), שלפי מה שיתנהג האדם בכ' בסיון, כך יראה יום הכפורים שלו. ולכן צריכים אנחנו לעורר את הלבבות באמצעות הלימודים והמוסרים מהפרשה, לתורה, ליראת שמים טהורה ולתשובה שלימה.

המצוה הזו של קריאת התורה מה ענינה?! אמרו רבותינו (בבא קמא פב.), שתקנו את קריאת התורה כדי שלא יהיה אדם בלי תורה שלשה ימים. והנה, בזה מובן למה תקנו קריאת התורה בשני וחמישי, אבל קריאת התורה של שבת, בעבור מה?! יש פתי שאומר, שזה כדי שיהיה לו זמן לנוח... מאד קשה לו לעמוד ולהתפלל שתי עמידות ביחד, תפילת שחרית ותפילת מוסף, ומה גם הוסיפו לו עשרה פרקים בפסוקי דזמרה... הוא מותש, ובקריאת התורה הוא יושב ומנמנם ושמה, 'אה, הגיע זמן מנוחה'... ח"ו לא תהא כזאת בישראל, קריאת התורה היא לא זמן מנוחה, ולשון הזהר הקדוש - הביאוהו בעלי המוסר ובספר יסוד ושורש העבודה (שער השמיני פרק תשיעי) - שאדם צריך להיות בכוונות ובדריכות בקריאת התורה. מדוע?! כיון שקריאת התורה היא בחינת מתן תורה של אותה הפרשה, ואסור לאדם לאבד ולחסר אף לא תיבה אחת מהפרשה.

ומה ענינה של קריאת התורה בשבת?! לעורר את לבו של האדם, שישים לב למצוותיה של תורה ולמוסרים שהתורה מדריכה ומחנכת אותנו בהם. למה נקראת שמה של התורה 'תורה'? לפי שהיא נותנת לנו את ההוראה איך להתנהג, והיא שמראה לאדם את הדרך הנכונה ואת המסילה העולה בית אל, כדי שיהיה דבוק וקשור עם קונו. על האדם לדעת שהוא עבד לבוראו, אשריו שזכה, ומשכך עליו לדעת מה החיובים המוטלים עליו, מה רצון ה' ממנו וכיצד יפיק את רצון ה' ויעשה נחת רוח לפניו. וכיצד ידע?! בהתבוננות בקריאת התורה מדי שבת בשבתו.

ועכשיו שאנחנו נמצאים עוד מעט בחודש תמוז בו זמני תשובה ממשמשים ובאים (ר"ת תמוז), עלינו לפקוח עינים, להתבונן בתורה וללמוד את דרכינו. וכאן בפרשת השבוע, פרשת המרגלים, למדנו מוסרים ולימודים הרבה, ומכל תיבה ותיבה ומכל אות ואות כאן למדו רבותינו דרכי חיים.

על האדם להכיר בטובתו של מקום

וידבר ה' אל משה לאמר. שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל. התואר הזה, "איש" בלשון התורה, הוא תואר גדול. לא כל אחד זוכה להכנס לגדר הזה של "איש", וכאן למדנו שאנשים גדולים היו המרגלים. איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו... כולם אנשים, שוב התורה מדגישה שהיו אלו "אנשים", וכלשון רש"י, 'כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, באותה שעה כשרים היו, ולא די בזה, אלא שראשי בני ישראל המה, נשיאי ישראל היו, והרמב"ן כאן כותב שמהם היו כאלו שהיו גדולים אף יותר מיהושע בן נון.

ומה יצא מהשליחות של האנשים האלו?! - כל הגלות השחורה. וכך אמרו רבותינו, שאילולי שהיה חטא המרגלים היו נכנסים ישראל בתוך שלשה ימים לארץ ישראל, בונים את בית המקדש, מחזירים עטרה לישנה, מתקנים את חטא אדם הראשון וחוזרים למצב של אדם הראשון קודם החטא, ובאים מתוך זה לגאולה השלימה. על ידי שחטאו המרגלים הפסדנו את כל זה. בזמן ששבו המרגלים ובכו אתם כל העדה, אמר להם הקב"ה 'אתם בכיתם בכיה של חנם, תבכו עוד בכיה לחינם', וכך התגלגלו כלל ישראל ארבעים שנה במדבר 'יום לשנה יום לשנה' (במדבר יד, לד), ובזמן הזה התגלגל ובא עוד עוון אחר של חטא מי מריבה. ומה נגרם ממנו?! שמושה רבינו לא יכנס לארץ ישראל. וממילא כל התכנית שהיתה שיכנסו לארץ עם משה ויתקנו את חטא אדם הראשון נדחתה, ובמקום זאת בא לנו חורבן על חורבן.

ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל לאמר. אחרי שעשו המרגלים את השליחות של ישראל, באו והוציאו את דבת הארץ, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא. מה הכוונה 'ארץ אוכלת יושביה היא'?! מפרש רש"י: 'בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים'. הלא ארבעים יום הלכנו בארץ, ובכל מקום שהסתובבנו ראינו את החברא קדישא עובדים שעות נוספות וקוברים מתים. מה זה אומר?! כנראה הארץ הזו לא מבורכת ומפילה חללים חללים. ובאמת למה מתו כל כך הרבה?! - אומר רש"י, 'הקב"ה עשאה לטובה, כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו'. נכון אמת הדבר שבכל מקום שהמרגלים הגיעו היו הגויים קוברי מתים [שתמיד יקברו מתים...], אבל לטובה ולחסד עשה את זה הקב"ה עם המרגלים, כי בשעה שיהיו הגויים טרודים ועסוקים בהלוויותיהם, לא יהיה לבם פנוי להתבונן בקבוצת האנשים האלו שבאו לכאן ולא יחשדו אותם.

ואיך פירשו המרגלים את טובתו של מקום?! 'ארץ אוכלת יושביה', הארץ הזו היא ארץ מסוכנת, וחלילה זה יכול לפגוע גם בנו. ובאמת היו צריכים המרגלים להתבונן, איך זה שבכל מקום שהם מסתובבים יש לוויית של מתים?! וכי זהו דבר טבעי?! היה להם להתבונן

שיש כאן משהו נסתר מעיניהם שהקב"ה פועל, והיו צריכים לפקוח את העינים ולהבין שלטובתם היה כל זה, ולא לפרש את זה לרעה כמו שפירשו הם. וזה מוסר גם לנו, כי הרבה פעמים לאין מספר בורא עולם עושה עם האדם טובה לטובתו, והוא מפרש את זה להיפך, כאילו רודפים אותו מן השמים וכאילו רוצים דווקא לצער אותו, ולא היא.

הלימוד מהמרגלים עד היכן חומר לשון הרע

הלכו המרגלים והוציאו את דבת הארץ. ואמרו רבותינו (ערכין טו.), ומה ארץ שהיא דומם, עפר אבנים וסלעים, כיון שהוציאו עליה המרגלים את דבתה ואמרו שהארץ הזו גרועה ואוכלת יושביה – נענשו, המוציא דבה על בשר ודם, על נפש אנושית חיה ומרגישה, שכואב לה ומפריע לה שמוציאים עליה דבה, קל וחומר בן בנו של ק"ו, כמה צריכים זהירות יתירה בזה וכמה סכנה יש בזה.

בספרים הביאו מעשה שסיפר חכם אחד על החפץ חיים זצ"ל. 'בצעירותי', סיפר אותו חכם, 'הזמינו אותי לאכול בשבת אחת אצל החפץ חיים'. 'ששתי ושמחתי. וכי קלה היא בעיניכם לאכול ביחד עם החפץ חיים?! הלא זהו גן עדן בחיים! ואכן, בליל שבת אחרי התפילה, הלכתי לביתו של החפץ חיים*'. אחרי שעשה החפץ חיים קידוש, סיפר אותו חכם, נטל את ידיו לסעודה. ומה אכל החפץ חיים?! – לחם שחור.

מי אוכל לחם שחור בשבת?! רק עניי שבעניים. כל אחד אחר משתדל להביא חלה מקמח לבן, חלה שיש בה עונג שבת. ולמה זה אכל החפץ חיים לחם שחור?! מפני שהיה החפץ חיים מחמיר מאוד באיסור חדש. אמנם יש פוסקים שהקילו באיסור חדש בחוץ לארץ והרבה סומכים עליהם, אבל החפץ חיים היה מחמיר בזה ובהיות ועוד לא היתה תבואה חדשה מקמח לבן, קנה לחם שחור ובצע על זה.

א. מנהגו של החפץ חיים היה שאם יש אצלו אורחים בסעודה, היה מתחיל את הקידוש מיד בלי לשיר 'אשת חיל' ובלי לומר 'רבון העולמים' או פסקא מהזהר. פעם שאלו אותו, 'כבוד הרב, למה אתה מתחיל מיד קידוש?! והיה החפץ חיים משיב, 'פשוט, האורחים שלי רעבים והמלאכים שלי לא רעבים...'. לכן אתחיל עכשיו את הקידוש בשביל שהאורחים כבר יוכלו לאכול, ואחר כך אשיר 'שלוש עליכם' ו'אשת חיל'. אבל אם אשיר עכשיו שלום עליכם שלוש פעמים, ועוד ספיקותיהן לחומרא, שאם אחשוב שמא אמרתי רק פעמיים אחזור שוב פעם שלישית מספק... בינתיים נפשו של האורח תפרח ממנו, ובאמת יהיה זה בגדר 'צאתכם לשלום מלאכי השלום'... על כן אני עושה מיד את הקידוש, ולאחר מכן אני אומר את כל הפיוטים כפי שנהגו.

זה חשבוננו של עולם, שהיה עושה החפץ חיים. גדולי ישראל חיים תמיד עם חשבון, ובכל מעשה ובכל פרט הם חושבים מה רצון ה' מהם, כיצד יעשו.

אותו אורח לא רצה לאכול את הלחם השחור, ודחה את זה מלפניו. ראה את זה החפץ חיים ופנה אליו ואמר לו ברוך, 'לחם שחור הוא לחם טוב, לחם בריא, ואסור להוציא עליו לשון הרע'...

כך אמר החפץ חיים. והנה לנו המקור בפרשה שלנו, שאף על הארץ אסור להוציא דבה ולשון הרע, וכל שכן לחם שהוא כבר במדרגה גבוהה יותר מסתם עפר ואבנים, ואסור להעליב אותו. אנחנו בכלל חושבים על זה?! אנחנו לא אומרים פעמים הרבה 'מה זה האוכל הזה?!' ודוחים אותו מלפנינו?!

על כל פנים, אומרים רבותינו, אם על דומם אסור להוציא לשון הרע ונענשו על זה המרגלים, המוציא דבה על בשר ודם על אחת כמה וכמה, וכמה צריכים אנו להזהר בזה.

גדר רוב מצוות ורוב עוונות תלוי באיכות המצוה ובחומרה העוון

כיון שהוציאו המרגלים את דבת הארץ, קרה מה שקרה ונגזר עליהם להיות ארבעים שנה במדבר. אמנם, יש כאן פליאה גדולה שצריכים לתת עליה את הדעת. הלא לכל חטא ועוון שעושה אדם יש דרך תשובה, ולמה זה כאן בחטא המרגלים לא הועיל להם כלום, ולא יכלו לבטל את הגזירה הזו של ארבעים שנות הגלות במדבר?! על מה ולמה בא להם עונש חמור כל כך, על הוצאת הדבה הלזו?!

המשגיח רבי יחזקאל לונשטיין זצ"ל מדבר על השאלה הזו בספרו אור יחזקאל, והוא כותב בזה דבר נורא. המשגיח מביא את דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג, ב) שיש צדיק, יש רשע, ויש בינוני. מי הוא בגדר צדיק?! מי שזכויותיו יתירות על עוונותיו. גם אחד כזה שיש בידו עבירות, מכל מקום אם לכשנעמוד ונעשה חשבון נמצא שזכויותיו מרובות מעוונותיו, הרי זה בגדר צדיק. ומי שעוונותיו יתירות על זכויותיו, הרי הוא בגדר רשע. היינו, אפילו אם יש בידו זכויות, מכל מקום כיון שהרוב הם עוונות, הרי זה מכריע את הכף ובשם רשע יקרא. ומי הוא הבינוני?! מי שיש בידו מחצה עוונות ומחצה זכויות.

ומוסיף הרמב"ם, שיקול זה שאנחנו באים ושוקלים ועושים חשבון על אדם אם רובו זכויות או רובו עוונות, לפי מה נמדד?! איך שוקלים ואיך מודדים?! אומר הרמב"ם, שיקול זה איננו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גדלם. דהיינו, יש זכות אחת חשובה וגדולה שהיא שקולה כנגד כמה עוונות, שנאמר יען כי נמצא בו דבר טוב, לפעמים אפילו דבר טוב אחד יכול להכריע את הכף לזכות. מדוע?! כי הוא שקול וחשוב יותר מכמה עבירות. ויש, אומר הרמב"ם, גם מצב הפוך, עוון שהוא שקול כנגד כמה זכויות. מדוע?! כי משקלו חמור. שנאמר, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, 'חוטא' היינו 'חטא', וחטא אחד לפעמים שקול כנגד כמה וכמה זכויות, ואם תשים אותו בצד אחד במאזנים של בורא עולם וכמה זכויות ומצוות בצד השני, הוא יכריע את הכף ח"ו.

נמצא שהחשבון של 'רוב עוונות' או 'רוב זכויות' אינו תלוי בכמות אלא באיכות. ולפי זה יכול להיות מצב כזה שאדם עשה זכות אחת, ועם הזכות הזו לבדה הוא יכנס לגן עדן. למה?! בגלל שיש בידו רוב זכויות. ואף על פי שבאמת עשה יותר עבירות, מכל מקום הזכות הזו גדולה ועצומה, והיא מכריעה את הכף עד שנחשב שיש בידו רוב זכויות, וממילא בשם צדיק יקרא ומקומו בגן עדן. ולפעמים יכול להיות גם להיפך חלילה, שאדם בעוון אחד מאבד את הכל ונחשב רשע. ואיך שוקלים ויודעים מהי זכות קטנה ומהי זכות גדולה יותר?! החשבון הזה, אומר הרמב"ם, הוא לא לפי שיקול הדעת של האדם, ורק אל דעות, בורא עולם, הוא לבדו שוקל את חשיבות וערך המצוות והעבירות.

מי שיתבונן בעומק הדין יזדעזע ויתחרט תמיד

וכשאדם יתבונן ויעמיק בדבר הזה היטב היטב, אומר הרמח"ל, זה עצמו יכול לעורר אותו לשוב בתשובה שלימה. וזה לשונו במסילת ישרים (פרק רביעי): **בענין השכר והעונש**, הרי כולם מודים בדבר הזה והוא אחד מי"ג עיקרים, שהקב"ה נותן שכר טוב לעושי רצונו ומשלם רע לעוברים על רצונו. **וכשאדם יראה עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להזדעזע ולהתחרט תמיד**, כשאדם חי בלא התבוננות ובלי שימת לב לענין הזה, הוא יכול לחיות את כל חייו בלי לשוב בתשובה ובלי לדאוג לחיי הנצח שלו, אבל כשיתבונן בעומק הדין עד היכן מגיע אז ראוי להזדעזע ולהתחרט תמיד כי מי יעמוד בדין ומי יצדק לפני בוראו אשר השקפתו מדוקדקת על כל דבר קטן או גדול, הקב"ה חוקר כליות ולב ואין נסתור מנגד עיניו. ואמרו (יבמות קכא): **וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה**.

וכאן הרמח"ל מביא דוגמאות איך הוא משפט ה', אשר מי שמתבונן בזה הוא בגדר של 'מזדעזע ומתחרט תמיד'. הנה לנו יוסף הצדיק שאמר לשר המשקים בשעה שהוציא אותו פרעה מבית האסורים 'כי אם זכרתני אתך' (בראשית מ, יד). יוסף מבקש משר המשקים, הנה העלילו עלי עלילת שווא וכבר עשר שנים אני נמצא כאן על לא עוול בכפי, עכשיו שאתה שב לעמוד לפני פרעה, בבקשה תזכיר אותי שם. וכי יש בזה חיסרון?! אם אדם אומר לחבירו 'תשמע, שמו אותי בבור תחתיות בחינם, בבקשה תדבר בשבילי ותפעל בעדי' יש בזה בעיה?! אבל רבותינו אמרו שבגלל זה התווספו לו ליוסף עוד שתי שנים בבית הסהר. למה?! וכי הוא גנב?! הוא שדד?! על מה ולמה?! – מפני שהוא יוסף הצדיק, בעל מדרגה ובעל בטחון, ולפי מצבו הרוחני העליון לא היה לו לבקש דבר כזה משר המשקים, והיה עליו לבטוח בה' יתברך באופן מוחלט. אצל אחרים, לפי מדת הבטחון שלהם, בוודאי צריכים הם לבקש דבר כזה שיפעלו בשבילם וזהו בגדר ההשתדלות, אבל יוסף לפי דרגתו ומעלתו נתבע על זה.

אסא, סבא של חזקיה מלך יהודה, אומרת עליו הגמרא שהיה אחד ממלכי יהודה השלמים והצדיקים. והפסוק כותב שאסא נעשה חולה ברגליו עד יומו האחרון, והיה זה בשבילו כמחט בבשר החי. כמו שלוקחים מחט ודוקרים את האדם והוא צועק מכאב, כך היו הכאבים של אסא, ולא פעם אחת אלא כל הזמן ובלי הפסק, כל רגע וכל שעה עד יום מותו. למה קיבל יסורים אלו?! מפני שהיתה עליו תביעה. אסא היה מופלג מאד במידת הבטחון וכמו שאנחנו רואים (דברי הימים ב' י"ד, י) שבשעה שיצא להלחם עם זרח מלך כוש שהיה לו צבא של אלף אלפי חיילים לוחמים, היינו מליון איש, לא התיירא ממנו ונשא נאום מופלא של בטחון בה' כמו שכתוב בספר דברי הימים, ולכן לפי דרגתו היתה עליו תביעה, מדוע הלך לדרוש אצל הרופא על כאבי רגליו (כמו שכתוב בדברי הימים ב' ט"ז, יב), 'כי מה חלק לרופאים בבית עובדי ה'" (לשון הרמב"ן ויקרא כ"ו, יא).

ובאמת, וכי אדם שחולה לא ילך לרופא?! הרי אמרו רבותינו (בבא קמא פה). 'ורפא ירפא' מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, ואדרבה, אם אדם לא ילך לרופא וישאר בביתו עד שימות הוא יתבע על זה שלא הציל את נפשו! אלא שזה תלוי באדם. אדם כערכנו, צריך ללכת לרופא בלי ספק, כמו שכתוב בפוסקים (ט"ז יו"ד סימן של"ו סק"א), ואל לו לומר 'אני בעל בטחון', כי אנחנו מכירים את הבטחון שלו... אבל אתה, אסא, שדרגת הבטחון שלו היתה גבוהה מאד מאד, והיה רב גבוריה ונפיש חיליה, לא היה לך ללכת לדרוש ברופא אלא צריך היית לבטוח בה', ולכן הסבל הזה ברגליו ליווה אותו עד יומו האחרון.

זהו דקדוק הדין, 'וסביביו נשערה מאד'. בשביל אדם מן השורה זה בגדר ההשתדלות, אבל יוסף הצדיק לפי מעלתו נתבע על שתי המילים שאמר לשר המשקים שישתדל להוציא אותו מהגיהנם עלי אדמות, מבית הסהר המצרי, ואסא נתבע על שהלך לדרוש ברופא על רגליו. וכשאדם מתבונן בעומק הדין הנורא, אומר הרמח"ל, הרי הוא מזדעזע ומבין שהדין יורד עד עמקי תהום, ואינו דבר פשוט כלל ועיקר. הוא לא יוכל לבוא לבית דין של מעלה וכשישאלו אותו 'למה עשה כך וכך' הוא יענה 'כי כאבה לי הבטן'... אלו הם תירוצים שתופסים בעולם הזה, אבל בדין הנורא של בורא עולם, כל ההבלים האלו לא מתקבלים.

וכך מביא הרמח"ל עוד דוגמאות רבות. מיכל הצדקת שהיתה בתו של שאול המלך - שאף הוא היה צדיק שאין לו חבר ורע והיה גדול מדוד כמו שכתוב בגמרא (מועד קטן טז:) - היתה אשתו של דוד המלך. והיא הוכיחה את דוד ואמרה לו איך אתה רוקד וקופץ ככה לפני ארון הקדש, הרי אין זה לפי כבודך. ואמר לה דוד 'ונקלותי עוד מזאת' (שמואל ב' ו' כב), הלא רקדתי לכבוד הבורא. וכיון שהוכיחה אותו על שרקד בחוץ לפני הארון נענשה, ולא היה לה ולד עד יום מותה. מדוע?! הרי בסך הכל אמרה משהו קטן לבעלה, שההנהגה הזו לא ראויה למלך ישראל! אבל התוכחה הזו לא היתה במקום, ונענשה על זה.

כשאדם יתבונן בזה, או אז הוא יבין שהוא לא יכול לסמוך על תירוציו ולחשוב שכשהוא יגיע לעולם העליון הוא כבר יסתדר ויעבור בשלום. מדוע?! כי כמו שאומר הרמב"ם, עומק הדין הוא לא לפי מה שהאדם חושב, אלא אך ורק כפי מה ששוקל ומחשב אותו בורא עולם ית"ש, ועומק הדין לפי חשבונו של אל דעות הוא עמוק עמוק מי ימצאנו, כמו שאנחנו רואים בדוגמאות האלו.

הטעם למה מרגלים אין להם חלק לעולם הבא

אומר המשגיח זצ"ל, בזה נוכל להבין את הענין שלנו, פרשת המרגלים, ולהשכיל למה לא הועילה להם התשובה. זה ידוע מדברי רבותינו ז"ל, מקדים המשגיח, כי המרגלים לא היו אנשים המוניים ופשוטים, אלא גדולי הדור היו, נשיאי ישראל. וכי יכולים אנחנו לשער את גדולתם הרוחנית של הנבחרים בדור המדבר?! הלא דור המדבר היה דור דעה, וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי (מכילתא בשלח ז'), 'פנים בפנים דבר ה' עמכם' (דברים ה, ד), והמרגלים האלו היו הגדולים שבחבורה, 'איש אחד איש אחד למטה', כל אחד היה נשיא בישראל, ופשיטא דפשיטא שהיו אלו אנשים גדולים וחשובים, ואף על פי כן בשעה קלה אבדו את עולמם רח"ל, וכמו שאמרו במשנה בסנהדרין (קח). 'מרגלים אין להם חלק לעולם הבא'.

העולם הבא פירושו הוא, כמו שמפרשים רבותינו הקדמונים - עולם תחית המתים. והמרגלים לא יקומו לתחית המתים, דהיינו, שנענשו באבדון מוחלט. וזהו העונש היותר חמור שיכול להיות. ועלינו להתבונן, אומר המשגיח, הרי כמו שאמרנו, אנשים גדולים היו, ואם כן, למרות שחטאו בחטא דבת הארץ, אבל הלא לא היה זה אלא חטא אחד, ואיך זה שבמעשה אחד הפסידו את כל הזכויות שלהם?!

אבל, אומר המשגיח זצ"ל, הוא מה שלמדנו מדברי הרמב"ם. מצבו הרוחני של האדם לא נמדד לפי כמות המעשים שלו, אלא באיכות המעשים ובחומר הפעולות שלו. למרגלים היה עוון חמור כזה, שהיה שקול כנגד כל המצוות וכל הזכויות שלהם והכריע את הכף באופן שיקראו רשעים, עד שאין להם חלק לעולם הבא. ומה כל כך חמור בעוון הזה של דבת הארץ?! ראשית, ההסתכלות הלא נכונה על פעולות ה' יתברך. הקב"ה נותן להם טובות ומפיל בגויים חללים כדי שלא ישימו לב אליהם כמו שראינו מקודם, והם כופרים בעיקר ומכחישים את טובת הבורא, הופכים את הטובה הזו לרעה ומפרשים אותה לגנאי אוכלת יושביה.

אבל יש עוד חומר בעוון המרגלים. הגמרא במסכת קדושין (דף מ.) אומרת, 'עבירה שעושה פירות יש לה פירות'. כלומר, יש עבירה שהיא עבירה לעצמה, ויש עבירה שהיא 'עושה פירות'. מהי עבירה שעושה פירות?! יש כמה וכמה אופנים, אבל דוגמא לזה היא מי שעושה

עבירה ויש אחרים שרואים אותו ולומדים ממעשיו הרעים. למשל, אם יש אחד שלא משגיח בעניני בין אדם לחבירו, נכשל בגזל ואונאה או בדיבורי לשון הרע ורכילות, לא די בזה שזה עצמו חטא חמור ויענש על זה, עוד רעה יש שאחרים רואים איך הוא מתבטא ואיך הוא מזלזל באחרים, איך ממון אחרים הפקר אצלו והוא עושה דין לעצמו, והקדירות הזו נכנסת גם בלבם. הם אומרים 'אם פלוני עושה כך, גם אנחנו יכולים לעשות את זה'. וזו עבירה שיש לה פירות, כיון שלא די בעבירה עצמה שהוא חטא בפני עצמו, אלא נוספו לו גם תלמידים שמחקים אותו והולכים בדרכיו.

וזהו מה שאנחנו אומרים 'והסר שטן מלפנינו ומאחרינו'. מה הכוונה במילה 'ומאחרינו'!! הבאנו בעבר הרבה הסברים בזה, אבל כאן מפרש המשגיח על פי הדברים האלו, שהאדם עומד ומבקש לפני בוראו, 'רבון העולמים, אני מבקש ומתחנן לפניך על אותם מעשים לא טובים שכבר עשיתי, שלא יתגלגל ולא יבואו ויצמחו מהם פירות רעים'. וזה 'ומאחרינו', אחרי שהאדם עשה חטא יכול להיות שהחטא הזה יביא עוד פירות ופירי פירות, ולפעמים גם אחרי מותו של האדם כשהוא כבר נמצא בשמים, עדיין החטאים שעשה מוציאים ומולידים פירות, והחשבון נמשך הלאה והלאה.

ועתה, אחרי הקדמה זו, נראה ונתבונן בחטא המרגלים, מה הוא פעל ומה עשה. ראשית כל, הרי הוא מנע את התיקון עולם במלכות שד"י, כי אילולי חטא המרגלים היו משה רבינו וכלל ישראל נכנסים בתוך שלשה ימים לארץ ישראל, בונים מקדש וחוזרים למצב של אדם הראשון קודם החטא, כמו שהזכרנו, ולבסוף נמנע כל זה בגלל חטא המרגלים, ועד עצם היום הזה אנחנו עוד מתגלגלים וגולים בגלל העוון הזה. ועוד, אומר המשגיח, התבונן ותראה שהמרגלים איבדו דור שלם. לא איש אחד ולא שנים, אלא דור שלם אבד מחמתם. וכמו שכתוב בהמשך הפרשה כאשר כלל ישראל בכו, שנשבע הקב"ה ואמר 'אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה. במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי'. הרי אני גומל אתכם חסד לאין סוף, אתם יושבים מוקפים בענני כבוד ואוכלים מן, זיו השכינה שהתגשם, אוכלים שליו ושותים מים מבארה של מרים, ועכשיו אתם יושבים ובוכים ואומרים, אנחנו רוצים לחזור למצרים 'לו מתנו בארץ מצרים'. וכי יש לך כפיות טובה מזה!?

ב. במן יכלו לטעום תקמ"ו טעמים וסימנך מתו"ק לחכי וכמו שאמרו רבותינו במדרש (ילקוט שמעוני שיר השירים תתקפ"ו), וזה חוץ ממה שיכלו לטעום טעם כל מאכל שבעולם.

ובאמת אינני יודע ומבין מהם תקמ"ו טעמים, כיון שאני מכיר רק את הטעמים הבאים: מתוק, חמוץ, מלוח, מר וחרף... אבל להם היה תקמ"ו טעמים. וגם הבאר היתה מעלה להם כל מיני פירות שבעולם, כמו שאמרו רבותינו (שיר השירים רבה פ"ד, כו).

דור שלם נאבד. אנחנו לא יודעים כמה נפש מישראל יקרה, כי אנחנו נמצאים בדור שבו נפש מישראל נעשתה הפקר, אבל די לנו במה שאנחנו לומדים את המשנה בסנהדרין (דף ב.), איך יוצאים למלחמה. יושבים שבעים ואחד זקני הסנהדרין, ומי אלו הסנהדרין?! תשווה בנפשך אסיפה אחת שיושבים בה גדולי הדורות, רש"י, הרמב"ם, האריז"ל, הבית יוסף, הש"ך והט"ז, והם דנים ביניהם האם לצאת למלחמה או לא. למה?! כיון שבמלחמה יש הרוגים ויש פצועים, יש אלמנות ויש יתומים. אבל לפעמים יש שעת הצורך להלחם, והנה בסוף הדיון החליטו שלמרות הכל צריך לצאת למלחמה.

מה עכשיו?! האם יוצאים למלחמה?! לא ולא. הגם שעניי העדה, גדולי הדור ישבו ודנו והחליטו שצריך לצאת להלחם, עדיין לא יוצאים. צריכים לקבל הסכמה לזה מן השמים. הולכים ושואלים באורים ותומים האם יש אישור לצאת למלחמה. אם אין אישור - הדרך עלן, חוזרים מההחלטה, נשארים בבית ולא יוצאים. רק אם מאשרים מן השמים לצאת, יוצאים למלחמה. ומדוע?! כי נפש מישראל יקרה מכל יקר, ואין לך השחתה יותר גדולה מרציחה, גם לא עוון עבודה זרה, עריות או שבת, וכמו שכותב הרמב"ם בהלכות רוצח (פ"א, ד). לא יוצאים למלחמה בשביל הכותרות בעיתונים מחר, אלא רק בעת ההכרח, לפי שיקול דעת חכמי ישראל ורק לאחר קבלת הורמנא דמלכא מהקב"ה.

וכאן, לא אחד ולא שנים, אלא דור שלם נאבד, 'במדבר הזה יפלו פגריכם'. ומי גלגל את כל זה?! המרגלים. ואין להתפלא איפוא מדוע העונש שלהם היה כל כך גדול. אם תבוא ותשאל, איך זה שנשיאי ישראל, שמלאים מצוות וזכויות, אבדו את העולם הבא שלהם בשביל חטא אחד - אל תתפלא. תתבונן ותעמיק, ותמצא שאמנם היה זה עוון אחד, אבל כמו שאומר הרמב"ם, עוון אחד חמור מאד, שדוחה ומכריע את כל הזכויות שלהם. נורא נוראות.

מוסיף המשגיח, **כיון שנכרתו מהקב"ה,** וזו הצרה הכי גדולה שיכולה להיות לאדם שהוא מאבד את הקשר ואת החיבור עם חי העולמים, אז נסתלקה מעלתם הרוחנית הנשגבה והפסידו את הכל, שכל מעלת האדם ומדרגותיו, הוא רק כאשר מחובר להקב"ה, אבל ברגע שנכרת ונאבד, אין כלום.

ובזה מובן ענין הבכיה לדורות. הבכי של העם באותו לילה היה עומק החטא, והפירות הם הבכיה לדורות. במקום שיבואו כלל ישראל ויגידו תודה על כל החסד שהקב"ה עשה להם, הם מבקשים לחזור למצרים 'ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה'. וכי כבר שכחו את כל השעבוד והסבל הנורא שהיה להם במצרים?! - הקב"ה גור עליהם בכיה לדורות, והבכיה לדורות היא הפירות של העוון הזה.

התקופה הזו היא שעה מסוגלת ושכר המתאמצים כעת בתורה ומצוות עצום ורב

זה ההסבר בחטא המרגלים, כפי מה שמאיר את עינינו רבינו המשגיח זצ"ל. אבל יש בדברים האלו גם עידוד גדול לכל אחד ואחד מאתנו. מדוע?! כיוון שכלל גדול נקוט בדינו ואסור לנו לשכוח אותו, ש'מדה טובה מרובה ממדת פורענות פי חמש מאות' (תוספתא סוטה פ"ד, א). כשאנחנו רואים כאן את עומק הדין ואת התשלומים למי שממרה את פיו של בורא עולם, באופן שאפילו אם הוא נשיא בישראל מכל מקום כיון שחטאו בחטא נורא אבדו את כל עולמם, מזה על האדם להשכיל ולהבין, בפי חמש מאות, אם הוא עושה ופועל משהו לכבוד חי העולמים, ובפרט בדור שלנו שיש הרבה מעכבים, ולפעמים 'אויבי איש אנשי ביתו' ואפילו מן הבית יכולים לעמוד עליו מעכבים, כמה שכרו עצום ורב.

כל אדם שיוסיף מצוות ויוסיף שלימות במצוות, דהיינו, שגם את המצוות שהוא כבר עושה ידקק לעשות אותם כמו שצריך, עם כוונה, עם שמחה, עם חיבה ועם השתוקקות, או אז תתרבה מעלתו ויתרבה שכרו במאד מאד.

ג. לפני כמה שנים בא אלי בחור ישיבה כבן שש עשרה שבע עשרה, והתחיל לבכות. הוא אמר לי 'כבוד הרב, אני צריך שתעזור לי'. שאלתי מה קרה, והוא סיפר לי, 'אנחנו משפחה גדולה, גרים מחוץ לירושלים, ואני היחיד שיצאתי בן תורה. כל שאר האחים שלי בחוץ, ורק אני, סייעו מן השמים וגלגלו שיצאתי בן ישיבה'. שאלתי, אז למה אתה בוכה?! אתה צריך לשוב ולשמוח! הרי אין לך דבר גדול ונעלה יותר מזה שיושב בישיבה ועוסק בתורה!

אמר הבחור, 'במשפחה יורדים לחיי. כשבאה שבת שהבחורים עוזבים את הישיבה ונוסעים לביתם, וגם אני מגיע לבית, אומרים לי ההורים והאחים, מה יהיה אתך?! איך תתפרנס?! כבר למדת מספיק, אתה יודע לקרוא אותיות וגם את כתב רש"י, אתה כבר גאון הדור... עכשיו לך ותלמד מקצוע. ובמקום שיעריכו אותי על שאני לומד תורה, יורדים כל הזמן לחיי ואומרים לי, חבל, לך ותעשה בגרות...' לא מספיק להם הזקן שלי, רוצים גם בגרויות... 'לך ותתקדם בחיים', כלומר, תתקדם לבית החיים... וכיוצא.

אחד יצא מהמשפחה הזו שהוא בן תורה. כל המשפחה הזו תתקיים בזכותו, והאב והאם יהיה להם רק בגללו עולם הבא. במקום שישמחו ועודדו אותו על זה, כל הזמן הם לוחמים בו, יורדים לחייו ומזלזלים בו. והבחור מוסיף ומספר לי, 'תשמע כבוד הרב, יש לי סבתא זקנה, וגם היא בלוחמים בי, וגם היא יורדת לחיי. אני הנכד היחיד שלה שנמצא בישיבה ולומד תורה, ובמקום להגיד תודה שמכל הנכדים שלה שאפשר להבין לבד מה יצא מהם כשהם לא מחוברים לתורה, יש נכד אחד שלומד תורה, וגם בו היא נלחמת'. 'הסבתא הזו אומרת לי', כך מספר לי הבחור, שאם אתה תפסיק ללמוד בישיבה, אני אתן לך מאה שקל מקצבת הזקנה שלי... כך ישב הבחור ובכה. אני עודדתי ועודדתי אותו, אבל הנה לנו דוגמא של 'אויבי איש אנשי ביתו'. יש לך בן שהולך לישיבה ללמוד תורה, תעודד אותו ותייקר אותו. אבל אם אחד נתקל לדאבון הלב בכזו תגובה מהמשפחה, והוא במסירות נפש לא שת את לבו לכל זה ובוחר בדרך החיים, הרי 'גדולה מדה טובה פי חמש מאות', ואי אפשר בכלל לתאר איזו זכות עצומה זו.

יש זמנים שהם מסוגלים, זמנים שבהם אדם יכול להשקיע ולגרוף את כל הקופה. וזה הזמן עכשיו. המהרי"ל, מרבתינו הראשונים כמלאכים, שהיה ראש ישיבה גדול ומגדולי רבני אשכנז, וכל מנהגי אשכנז מיוסדים על פיו [נפטר בשנת ק"פ, לפני כשיש מאות שנה]. והוא היה חוזר כמעט בכל שנה בדרשה שלו על הדבר הבא. אמרו רבותינו בגמרא (יבמות כד:), היה אומר המהרי"ל, 'אין מקבלים גרים לימות המשיח'. השתא בעגלא ובזמן קריב, יתגלה משיח צדקנו ויבוא לתקן עולם במלכות שד"י, יחזיר עטרה לישנה, יבנה המקדש ויקריב בו קרבנות ויהיו נוהגין שמיטין ויובלות, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פי"א, א). יבוא איזה גוי ויאמר 'רגע רגע, אני רוצה להתגייר'. אומרים לו, 'אי אפשר'. הוא ישאל, 'למה לא? אני רוצה להתגייר גירות אמיתית! אבל הוא לא יתקבל. וכי עכשיו אתה בא להתגייר? כשכלל ישראל היה סחוף ודוו, כשכלל ישראל עבר פגורמים, אינקוויזיציה ושואה, ישבת בצד ונהנית, ועכשיו שחזרה עטרה לישנה וכלל ישראל מקבלים רוב טובה ברוחניות וגשמיות, עכשיו אתה בא ואומר שאתה רוצה להתגייר?! אין דבר כזה. דוחים אותו החוצה.

היה אומר המהרי"ל, אמנם נכון הדבר שדברי הגמרא עוסקים בגרים, אבל הוא הדין גם בבעלי תשובה. יש אחד שאומר, 'עכשיו אני עושה מה שעושה, ואז, כשיבוא מלך המשיח, אני אהיה הראשון שיעשה תשובה. אני אעמוד בבית המדרש, אכה על הלב ואומר בקול גדול 'חטאתי עויתי ופשעתי'. ההכאות האלו הם רק צער בעלי חיים, אבל אינם תשובה... מדוע?! כי כבר מאוחר. את התשובה הזו היית צריך לעשות מקודם.

על האדם להיות מיצר בצרתן של ישראל

הדברים האלו נוראים. אנחנו לא יודעים מתי יתגלה מלך המשיח, וזה יכול להיות גם מחר בבוקר. סימני ערב הגאולה כבר התקיימו בידינו, ומי לא רואה את כל הרדיפות שעוברות על בית ישראל וכל הצרות שיש בכל פינה וזווית. רק נחשוב על אותם אלפים מאחינו בני ישראל שגרים בדרום ונמצאים בפחד אימים, הלא זה לבד היה צריך לעורר אותנו בתשובה שלימה, כדי להיות נושאים בעול עם אחינו. החפץ חיים זצ"ל בשנות המלחמה היה ישן על הקרקע בלי כרית, כדי להיות נושא בעול עם בני ישראל, וגם רבינו הגדול הסטייפלער זצ"ל שדרכו היתה לעשן, בזמן המלחמה לא עישן. שאלו אותנו מדוע, והוא השיב, 'כדי להשתתף בצערן של ישראל'. כשעם ישראל בצער, אנחנו לא יכולים לשבת כאן בשלווה ולומר 'ברוך השם, כאן אין קסאמים'. עלינו להתעורר בתשובה ולהתחזק בקיום המצוות כראוי, והנה לנו בפרשה כמה הקב"ה מדקדק וכמה הוא משלם על עוון אחד, עד שלא הועיל להם שום זכות מזכויותיהם ולא מה שהם נשיאים ונכבדים בקרב העם, ונדחו לגמרי מקרב ישראל. וכך הוא גם להיפך, 'מדה טובה מרובה ממדת פורענות פי חמש מאות', אדם

שיתחזק עכשיו בתורה, בתשובה, ובצדקה ובשמירת הלשון, יתחזק בהיותו נושא בעול עם חבריו ויהיה אכפת לו ממה שקורה, אשריו ואשרי חלקו.

זהו שאומר המשגיח זצ"ל, יתן האדם ויחדיר בדעתו את ההכרה בגודל ערך המצוות. על האדם לזכור כמה המצוה חשובה, כמה היא אגוני מגנא ואצולי מצלא, וכמה חיים היא מביאה לבית ישראל, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (קדושין מ:): 'לעולם יראה אדם את עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, וכן את העולם כולו. עשה מצוה אחת הכריע עצמו ואת העולם כולו לכף זכות', ולהיפך – להיפך חלילה. יש לך זכות הרבים גדולה מזו, שאדם הכריע את כל העולם לכף זכות והכריע אותם לחיים?! ובמה מכריע?! - בתורתו, במצוותיו, במעשים טובים, בתשובה ובתפילה ובצדקה לבורא עולם.

וכש'אדם' ישיכן במחשבתו את הדבר הזה, וכלשונו של המשגיח: כשיכניס עומק הכוונה הזו במעשיו, בזה ייצר לעצמו את הזכות שיש בה קרן ופירות. כמו שהזכרנו מקודם, יש עוון שיש לו פירות, כמו חטא המרגלים שמלבד עצם הדבה שהוציאו רעה על ארץ ישראל עוד נגרמו מזה פירות נוראים של איבוד דור המדבר ומניעת תיקון חטא אדם הראשון בכניסתם לארץ, אבל כך הוא גם להיפך, גם במידה טובה כן הוא, שיש בכל מצוה את הקרן, ויש גם את הפירות ופירי הפירות.

לכן עלינו להתחזק ביתר שאת וביתר עוז בקיום התורה והמצוות. בראש ובראשונה בעסק התורה, לבוא לשיעורים בקביעות ולקיים את הקביעות עתים לתורה בלי שום תירוצים. יש מניעות בלי סוף, ועלינו להתחזק עכשיו ולהתאמץ לבוא בכל מצב ולדחות את הכל מפני עסק התורה. וכן עלינו בעת הזאת לא להסיח דעת מאחינו בני ישראל ולא לומר 'מה אכפת לי', אלא אדרבה, עלינו להעתיר בעדם, לומר ליזכותם כמה פרקי תהלים, להוסיף כמה וכמה מצוות וכמה צדקות רק לצורך זה שינצלו אחינו בני ישראל ברוחניות ובגשמיות. וכן עלינו להתעורר בתשובה ולבקש בתפילה ובתחנונים, ואל לו לאדם לומר 'מי אני ומה אני', כיון שתפילתו של כל אדם תמיד נשמעת, ובפרט כאשר הוא מבקש על גאולתו של ישראל ועל כבוד שמים.

זהו הלימוד והמוסר השכל עבורנו מהמרגלים, שהם אבדו את הכל בעוון אחד, ואנחנו נשמר ונתרחק מכל עוון, כי אין לנו יכולת לדעת עד היכן החטא מגיע ואלו פירות נוראים עלולים לצמוח ממנו. ומאידך, אנחנו יכולים לזכות בקניני נצח במצוה אחת הכרוכה בהשתדלות ומאמץ, ועלינו להשתדל בתורה ובמצוות, מרבה תורה מרבה חיים, וה' יהיה בעזרנו. אמן.

חידושי תורה פרשת שלח לך

א. בענין טעם ציוי משה למרגלים עלו זה בנגב

במדבר (י"ג י"ז): "וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליהם את ההר".

ופירש רש"י ז"ל: "עלו זה בנגב, הוא היה הפסולת של ארץ ישראל, שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחילה ואחר כך מראין את השבח".

ואם היתה לנו רשות, בס"ד הייתי אומר טעם נוסף מדוע משה רבינו ע"ה אמר למרגלים **דוקא** שיעלו בנגב, והוא על פי הנודע מסוד חכמים שכל פעולה נסית שצריכה לבוא בעתיד מקדימים ועושים כדוגמתה מראש, וכדרשת רז"ל בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ו): "באותה הלילה שנלקחה שרה אמנו ליל יום טוב הפסח היה, והביא הקב"ה על פרעה ועל ביתו נגעים גדולים - להודיע שכן הוא עתיד להכות את עם ארצו" ע"ש, וכן הוא בספר הזהר הקדוש המובאים בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ג') ע"ש, והיינו שהנגעים שהקב"ה נגע והכה את פרעה על דבר שרה אשת אברהם, הכינו את עשרת המכות שהוכה פרעה אחר כך בעת יציאת מצרים, כי כך הוא סדרן של דברים בתחילה עושים רושם ורשימו של הדבר המעוּד, ואחר כך עושים את גוף הדבר עצמו ע"ש.

כמו כן נס שנעשה בתחילה, ממנו תוצאות חיים, שממנו יעשו בעתיד עוד נסים כדוגמתו, והוא אבוהון ושורש דכולהו, וזו לשון ספר י"ג אורות (דף נ"א הערה נ"ז): "כתב מהרש"א חולין (ד' א') דבקיעת כל הנהרות בזמן קריעת ים סוף, לא היתה לצורך השעה ההיא, אלא שהוכן הדבר עבור רבי פינחס בן יאיר שבקע נהר גינאי בשעתו, והוא עשה כן מכח הנס של משה רבינו ע"ה שבקע כל מימות שבעולם, ועיין בספר נועם אלימלך בליקוטי שושנה (קרוב לסופו ד"ה הפך), ובספר עבודת ישראל (לפסח ד"ה נ"ל) "עכ"ל.

ובן גם כאן משה רבינו ע"ה בדוקא רצה שיעלו **בנגב** אחר ששם היה מקום מושבו של עמלק הרשע ימ"ש, ככתוב במקרא שם (פסוק כ"ט): "**עמלק יושב בארץ הנגב**", ורצה משה רבינו ע"ה שהכניסה לארץ ישראל מארץ הנגב היא תפעל שאחר כך ינצחו את עמלק היושב בארץ הנגב, וכההיא שכתב גם הרמב"ן ז"ל בראשית (י"ב ו') על אברהם אבינו שכניסתו לארץ ישראל היתה מהעיר שכם דמעשה אבות סימן לבנים וכלשונו שם: "ויעבור אברהם בארץ עד מקום שכם, היא עיר שכם, והחזיק אברהם במקום ההוא תחילה, וקודם שנתן לו את הארץ, נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחילה קודם היותם זוכים בו, וכו', כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחילה", דוק הבן והרחב.

וראיתי בספר שפתי כהן על התורה שם שכתב: "עלו זה בנגב. אמר להם שיעלו עמהם זכותו של אברהם שנאמר בו הלוך ונסוע הנגבה, ולו ניתנה ארץ ישראל שנאמר לו כי לך ולזרעך אתן וגו'. זהו ועליהם את ההר, ההר הגדול שהוא אברהם, שהאבות נקראו הרים שנאמר

אשא עיני אל ההרים - אל ההורים. גם אמר להם שיזכרו זכות שנים עשר שבטים, זהו עלו זה, ז"ה בגימטריא שנים עשר, עלו זה, שיעלו במחשבתם זכות זה".

ולפי דרכו ז"ל יש לומר שרצה גם להזכיר זכות **יצחק** אבינו ע"ה שכתוב בו בספר בראשית (כ"ד ס"ב) והוא יושב בארץ הגנג, וזכות **יעקב** אבינו שישב בארץ מגורי אביו בראשית (ל"ז א') ושם בדברי רבינו החזקוני ז"ל ובדברי הרב הספורנו ז"ל ודוק.

ב. בענין יהושע בן נון משרת משה

במדבר (י"ד ו'): "ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם, ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים".

ובכתב רבינו חיים ן' עטר ז"ל בספר אור החיים בקדוש שם###: "וצריך לדעת למה לא השכילו לדון על פי משפט התורה, להכחיש דברי העשרה בדברי השנים, כיון שדין העדות הוא תרי כמאה, ומאה כתרי, ואפשר שדנו ביהושע שהוא פסול לעדות במה שנוגע למשה, כי היה משרתו מבחוריו" עכל"ק.

ובעניותי יש לי להעיר שמדברי קדשו ז"ל נראה שנקט שמשרת פסול להעיד, ואמנם יש מי שאמר כך אבל גדולי רבותינו האריכו בזה והעלו שהעיקר שמשרת כשר להעיד, וזו לשון הגאון מהרא"ל בלחובר ז"ל בספרו שו"ת שם אריה אה"ע סימן ל"ד) אודות אחד הדיינים שפסל אחד מהעדים לפי שהוא נאמן ביתו: "הנה תלה עצמו במה שהביא בבאר היטב דעה אחת דמשרתי הבית פסולים, ותלה עצמו על דעה דחוויה", והביא דבריו בספר שדי חמד (חלק דברי חכמים סימן ע"ג) ועיין שם שהאריך הרבה אם משרתי הבית פסולים לעדות, ועוד עיין לו שם (סימן ע"ה). [ולא הזכיר דברי אור החיים הנ"ל].

ובס"ד יש לי להוסיף שבשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (ס"ס רט"ז) כתב: "דעת **רוב הפוסקים** שמשרת כשר לעדות אם אין הדבר נוגע לו עצמו", וגם גאון ירושלים רבי אהרן עזריאל ז"ל בספרו און אהרן (מערכת ע' אות י"א) כתב: "משרתי הבית כבר עלתה הסכמת **כל הפוסקים** דכשרים לעדות", והסבא קדישא הגאון מהרש"א אלפנדרי ז"ל בתשובתו אודות כת הקראים וקראין אינם מתאחים לעולם תנן, הנדפסת בספר גדולי ארץ ישראל דף נ') כה כתב: "ואיך יתכן שהרדב"ז בח"א (סימן נ"ו) יכתוב שהוא ברור ופשוט [שמשרתי הבית כשרים לעדות] ובמקום אחר יכתוב להיפך, וגם זה הוא היפך הראשונים והפוסקים ז"ל **שכולם** כתבו לדבר פשוט דמשרתים כשרים לעדות, וכבר כתבתי במקום אחר כל הצורך והבאתי מהרבנים שדחו לתשובת הרדב"ז הלזו מהלכה דדבר פשוט אצלם דכשרים ואכמ"ל", ועיין שו"ת מהרש"ם ח"א (סימן רכ"ה), ובס"ד נתבאר הענין היטב בחיבורי דברי יעקב חיים ח"ב (סימן ה') עש"ב וצורף לכאן.

וצריך לומר שרבינו אור החיים ז"ל כאן לא נחית לענין דינא, אלא בא לפרש המקראות, ואכן כבר לימדנו הגאון רבי אליה מזרחי ז"ל בפירושו לפירוש רש"י על התורה שמות (כ"ב

(ח'): "מפרשי התורה כולם לא יכוונו בפירוש התורה רק ליישב המקרא, כהלכה או שלא כהלכה", ודוגמאות לזה תמצא בחיבורי ברית יעקב (דף מ"ו), ובחיבורי הדר יעקב ח"ב (דקצ"ה ע"ב), ובחיבורי אור משה (סימן ו' דף מ'), ובחיבורי זכרון משה ח"ב (דף ק"ג), ובחיבורי טוב להודות ח"ג (סימן ט"ז), ובחיבורי יחי יוסף (דקצ"ד ע"א), ובחיבורי כרם יעקב (דף ק"פ, ודף רל"ז), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ה (דף קנ"ז) ועוד ואכמ"ל.

וגוף שאלת רבינו אור החיים הקדוש ז"ל, בענייני לא הבינותי היטב על מי נופלת שאלה זו ששאל מדוע לא השכילו לדון על פי משפט התורה, והרי המרגלים רשעים גדולים היו, ובעלי לשון הרע, ומחללי שם שמים בפרהסיא, וכפרו בכח הקב"ה ואמרו חזק הוא ממנו שאפילו בעל הבית אינו יכול להוציא את כליו כמאמרם במסכת ערכין (ט"ו א') ומדרש במדבר רבה (פכ"ג ס"ו) ע"ש, ורבינו בחיי ז"ל במדבר (כ"ג ו') האריך בעוונות החמורים שעשו המרגלים ושעבירה גררה עבירה וחילול ה' הגדול בפרהסיא שעשו עש"ב, ואם כן מה שייך שיעשו דין משפט התורה אתמהא, ועיין.

ג. בענין ה' ה' אל רחום וחנון

במדבר (י"ד י"ז): "ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר, ה' ארך אפים ורב חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה, פקר עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה, ויאמר ה' סלחתי כדברך".

ובתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שם: "ודע כי מה שמשה הזכיר ה' ארך אפים, ולא הזכיר ה' אל רחום וחנון, ולא הזכיר ואמת ונוצר חסד לאלפים, גם לא הזכיר וחטאה, לא עשה משה במקרה, כי אם בהשגחה גמורה, ולימדנו משה בכאן סדרי תפילה ובקשה איך יתפלל המתפלל ויתחנן המתחנן כדי שיתרצה אל אדוניו, ועל כן מהשלש עשרה מידות שנמסרו לו בסיני לא הזכיר מהן כאן כי אם ששה, וחיסר השבעה, לא הזכיר ה' אל רחום וחנון, כי הם מידות למי שרובו זכויות וישראל היו עתה רובן עוונות".

ובענייני יש לי להביין, שהרי רבינו בחיי ז"ל עצמו כה כתב ולימדנו בביאורו שמות (ל"ד ו') על הפסוק ה' ה' אל רחום וחנון: "ה' ה', דע כי השם הראשון הוא עצם ולא מידה, והשם השני מידה, והוא מידת רחמים בלא תשובה ובלא שאלה, אלא כאב רחמן שהוא מרחם על בנו ויודע בו מה שהוא צריך, ונותן לו מבלי שישאל ממנו, וכן הוא יתעלה מרחם הוא על הרשע אפילו בלא תשובה, שכן כתוב בתהלים (קמ"ה ט') ורחמיו על כל מעשיו ואפילו על הגויים, שכן דרשו חז"ל בסנהדרין (ט"ב ב') מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני, ואפילו על הבהמות שנאמר (תהלים ל"ו ז') אדם ובהמה תושיע ה'" עכ"ל.

הרי שרבינו בחיי ז"ל לימדנו שמידת ה' [השניה] היא מידת רחמים אפילו על רשע שלא שב בתשובה וגם בלא שיבקש ויתפלל, ואם כן מה בכך שבמעשה המרגלים היו ישראל במצב של "רובו עוונות", וי"ל.

עוד יש להתבונן במה שכתב רבינו בחיי ז"ל שהשי"ת "מרחם הוא על הרשע אפילו בלא תשובה", וזו לשון הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות תשובה (פ"ז ה"ו): "גדולה תשובה שמקרכת את האדם לשכינה, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, ונאמר ולא שבתם עדי נאם ה' ונאמר אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק, התשובה מקרכת את הרחוקים אמש [ר"ל קודם שחזר בתשובה] היה זה [הרשע] שנאווי לפני המקום, משוקץ, מרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיר וכו' כמה מעולה מעלת התשובה אמש [ר"ל קודם שחזר בתשובה] היה זה מובדל מה' אלהי ישראל שנאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, צועק ואינו נענה שנאמר כי תרבו תפלה וגו', עושה מצות וטורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצירי", ורבינו הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה דברים (ט' ד') כתב: "והשי"ת לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו" ע"ש, ובתהלים (קמ"ה ב'): "שומר ה' את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד", וי"ל.

ד. בענין וינסו אותי זה עשר פעמים

מנחם אב תשס"ו.

במדבר (י"ד כ"ב): "כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי".

ופירש רש"י ז"ל: "וינסו, כמשמעו: "זה עשר פעמים שנים בים ושנים במן ושנים בשליו וכו' כדאיתא במסכת ערכין".

גאב"ד קושטא רבי דוד רפאל סבאן ז"ל בהגהותיו שבספר זכר עשות (מערכת נ' אות מ"ט) כה כתב: "נסיון, את חטאי אני מזכיר, כי זה רבות בשנים אשר נקראתי לבוא למתא גאלאטא לישב בראש על העדה בתור מרא דאתרא, ויהי כבואי שמתי פני לשקוד על דלתי בית המדרש יום יום, ושם נמצא החכם השלם מוהר"ר יהודה המכונה בכור רופא ז"ל והוא שאלני להסביר לו דברי רש"י הללו וינסו כמשמעו", מה היה קשה לרש"י ז"ל ומה בא לשלול, והאמת אגיד שכאלם לא יפתח פיו הייתי ונאלמתי דומיה.

והנה עתה שהגעתי לארבעים שנה אשר הנני עומד על משמתי תודה לאל, נתקיים בי מאמר רז"ל אין אדם עומד וכו' כי השנה הזו בלומדי פרקי אבות בין פסח לעצרת עם פירוש הרשב"ץ ראיתי דבריו הנחמדים לאבות (פ"ה מ"ו) [שכתב עשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה, יש חידוש, לומר שלא נזכר בכתוב שלא בדקדוק וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי, כמו "זה עשר פעמים תכלימוני" (איוב י"ט ג') שהוא שלא בדקדוק, אלא לפי שהוא מספר שלם, ור"ל הרבה פעמים תכלימוני וכו', והודיענו התנא שהוא מספר מדוקדק ולא נאמר שלא בדקדוק" ע"ש.

ובו בפרק עלו ברעיוני דברי רש"י ז"ל במדבר הנ"ל, ואורו עיני ושבעתי נחת ומצאתי תשובה נצחת את כל ונכחת, כי רש"י ז"ל בקוצר מילין בא לשלול שלא יעלה על לבנו כי פירוש

הכתוב וינסו אותי זה עשר פעמים הוא כמו ואפו עשר נשים וכמו עשר פעמים תכלמוני שנאמר שלא בדקדוק כי אם על דרך גוזמא להרבות ולהגדיל, ורוצה לומר פעמים רבות, אבל כאן מספר עשרה מדוקדק ולכן כתב רש"י כמשמעו והסביר לנו כוונתו שהם עשרה נסיונות וכמו שמנאום רז"ל במסכת ערכין.

ולענ"ד טעות קטן נפל בדפוס בדברי רש"י ז"ל וכך צריך לומר וינסו וגו' כמשמעו עכ"ל, וכוונתו פשוטה על תיבות עשר פעמים ולא על תיבת וינסו.

וכבר הרצתי דברי אלה בפני היושבים בבית המדרש ושם נמצא כבוד מוהר"ר משה בן חביב נר"ו וכה אמר לי האיש משה שפיר קאמרת וישר כחך", עד כאן דברי הגאון הנ"ל ז"ל.

תחילה וראש אומר כי ממש ככל דבריו אלה כבר כתב הגאון רבי בנימין מנחם דאנון ז"ל בספרו המשובח "באר בשדה" על פירוש רש"י לתורה הנדפס בירושלים (שנת תר"ו דקמ"ד ע"ב), וגם הוא כתב שצריך להגיה ולהסיף ברש"י תיבת וגו' ע"ש.

והנה בענייני לא ידעתי מדוע הוזק הגאון הנ"ל להביא ממרחק לחמו מדברי הרשב"ץ ז"ל על מסכת אבות, וללמוד ממנו דרך המקראות לנקוט "עשר" ואין הכוונה ממש עשר אלא הכוונה להרבה ומזה רש"י בא להוציא, והרי כבר רבותינו מפרשי התורה הפשטנים **שם שם באותו מקום על אתר** כתבו כן שוינסו אותי עשר פעמים לאו דוקא, וזו לשון הרשב"ם ז"ל: "וינסוני עשר פעמים - הרבה. כמו עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר פעמים תכלימוני", ורבי אברהם ן' עזרא ז"ל כתב: "זה עשר פעמים, הטעם רבים, והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית".

ותחילה ראיתי לנכון לקבוע כאן מחיבורי כתי"י על כללי המקרא: "כתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה ויקרא (כ"ו כ"ו): "ואפו עשר נשים - החשבון הזה נאמר על רבוי בהרבה מקומות בתורה, וכן בספר איוב (פרק י"ט) זה עשר פעמים תכלימוני, ועל שם שהוא סוף כל החשבון והכל נכלל בו על כן לוקח החשבון הזה להורות על הרבוי".

ובן כתב רשב"ם ז"ל ויקרא שם: "עשר נשים ר"ל הרבה", וזו לשון רשב"ם במדבר (י"ד כ"ב): "עשר פעמים - הרבה. כמו עשרת מונים. ואפו עשר נשים. עשר פעמים תכלימוני". וכן הוא בראב"ע שם, וכן כתב הרשב"ם ז"ל בראשית (ל"א ד'), והרלב"ג איוב (י"ט כ"ט), והרשב"ץ ז"ל בספרו מגן אבות על מסכת אבות (פ"ה מ"ו).

והרד"ק ז"ל שמואל א' (א' ח') כתב: "עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם "עשרה" דרך כלל חשבון, כמו ואפו עשר נשים, וכן מעשרה שליטים", ובפירושו לספר זכריה (ח' כ"ג) כתב: "עשרה אנשים, אינו דווקא, אלא שהוא סך חשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם והדומים להם".

והרב "הכתב והקבלה" דברים (כ"ג ג') כתב: "מספר עשר הוא סוף האחדים וראשי העשירות לכן רבוי המספר בזה השם בסתם, דומה לזה עשרת מונים (בראשית ל"א) ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו) עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט) כמו שכתב הרשב"ם באלה המקומות", ועיין עוד בספר הכתב והקבלה דברים (ד' ט').

לשון "עשרה" בא להפלגה כמו ואפו עשר נשים - עיין תוספת יום טוב ביכורים (פ"א מ"ה) ותפארת ישראל שם, ועיין בספר אבות הראש ח"א (דל"ו ע"ג ודקנ"ב ע"ג) ובחידושי כת"י ליבמות (ע"ו ב.). עד כאן מחיבורי כת"י, השי"ת יהיה בעזרני להוציא לאורה כל חידו"ת אכ"ר.

והנה הסבר זה שהציעו הגאונים הנ"ל בדברי רש"י ז"ל שכוונת אומרו כמשמעו דהיינו עשר נסיונות ממש ולא כרשב"ם והראב"ע הנ"ל, עם שאיני כדאי כלל, אינו נלענ"ד, דמשמעו קאי על "וינסו" ולא על "עשר", ואם צריכים להגיה הגהות ברש"י ז"ל זה דוחק כנודע ועיין לגאון חיד"א ז"ל בכסא רחמים על אבות דרבי נתן (פרק ל"ה דק"ח ע"ג ד"ה לא) ודוק.

ובעניי היותר נראה לי שרש"י ז"ל בא להוציא מפירוש רבינו החזקוני ז"ל שם שכה כתב: "וינסו, ויכעיסו, כמו והא אינון נסיסין ולכך הסמ"ך דגושה", לכן כתב ופירש רש"י ז"ל וינסו כמשמעו דהיינו מלשון נסיון, ולא מלשון כעס ודוק.

ועכשיו ראיתי בפירוש רש"י ז"ל בעין יעקב ערכין (ט"ו א') על מאמרם שם עשרה נסיונות וכו' שפירש: "נסיונות לשון נסיון, ויש דמפרש לשון כעס כמו והנם זועפים תרגומו נסיסין", הרי שכבר רש"י ז"ל ידע שיש מי שמפרש כן ולכן בפירושו לתורה בא לשלול מפירוש זה, ועיין רש"י עבודה זרה (ד' א') ודוק.

וראיתי שכבר קדם וכתב כן רבינו הגדול מהר"ל ז"ל בספר גור אריה על רש"י שם ולחיבת הקודש אביא דברי קדשו: "וינסו כמשמעו. פירש רש"י שהיו מנסין לקב"ה אם יכול לעשות בקשתם, ולא היו מאמינים בהקדוש ברוך הוא. ולאפוקי מן המפרשים שמפרשים אותו לשון כעס, כמו "והנם זועפים" (בראשית מ' ו') שמתורגם נסיסין, ולפיכך פירש כמשמעו, כי שפיר נוכל לפרש נסיון, כי הבלתי מאמין הוא מנסה לקב"ה אם יכול לעשות בקשתו, ובערכין (ט"ו א') מפרש רש"י לשון אחד שהוא לשון כעס בשם יש מפרשים, אבל דעתו בכאן שהוא כמשמעו, לשון נסיון", ודוק היטב.

ובספר תורה תמימה במדבר (שם אות י"ז) מלבד שלא ראה דברי המהר"ל ז"ל שכבר קדם וכתב כן, עוד לא ידעתי מדוע הוציאה בלשון "אולי", וגם לא ידע שרש"י בעין יעקב הוא דברי רש"י עצמו, ושלרב "הכותב" בעין יעקב הוא הגאון רבי יעקב ב"ר חביב ז"ל היו גירסאות מדויקות בדברי התלמוד ופירוש רש"י ז"ל, ועיין מה שכתב בספר הדרש והעיון שמות (מאמר קט"ו אות ב'), ותימה שלא עמד בדברי רש"י ז"ל כאן שבא להוציא מפירוש היש מפרש דוינסוני היינו הכעיסו וכנ"ל, ומה שכתב שלדרכו של היש מפרש שוינסוני היינו הכעיסוני, יש לפרש קרא דינסוני שהכוונה הכעיסוני ע"ש, תימה שהרי המפרש אכן פירש פסוק זה כנ"ל, ומהו שכתב שלפי דרכו של היש מפרש וכו', וצ"ב.

* * *

אבות (פ"ה מ"ד): "עשרה נסיונות ניסו אבותינו את המקום במדבר". וכתה רבינו התוספת יום טוב שם: "נסו אבותינו את המקום במדבר, שעל שהיו במדבר מקום שמם מאין יושב. וחסר אין כל בה חשבו אולי שהוא מחסרון השגחתו יתברך על הגליל ההוא ולפיכך נסוהו. והיינו

דדייק למתני במדבר וקא קרי ליה לקב"ה מקום בכאן. להורות כי הוא מקומו של עולם מאין פנוי מהשגחתו כך פירש במדרש שמואל".

והגאון חיד"א ז"ל בספרו ראשי אבות שם כתב: "אפשר לומר לשבח ישראל כי טעם נסותם היה להיותם במדבר ושם תוקף שליטת הסט"א כמו שכתוב בספר הזהר הקדוש לזה גבר יצרם ובאו לידי מידה זו".

והנה מה שכתב שבמדבר תוקף שליטת הסט"א - אכן כן נמצא בספר הזהר הקדוש כמפורש שם ח"א (דקס"ט ע"ב ודקע"ח ע"ב) ועוד הרבה, אבל תמה אני על עצמי שהרי הזהר הקדוש עצמו אומר שכאשר בני ישראל היו במדבר נשבר כוח הסט"א והתבטל מפניהם, כמאמרם בספר הזהר הקדוש ח"ב (דקנ"ז ע"ב): "ואי תימא אי הכי דההוא מדברא איהו תוקפא דסטרא אחרא, היך פקיד קב"ה על ההוא שעיר לשדרא ליה לטורא אחרא דאקרי עזאזל, הוה לון לשדרא ליה לההוא טורא דאזלי ישראל במדברא ביה. אלא כיון דהא אזלו ביה ישראל ארבעין שנין, הא אתבר תקפיה, ותוקפיה אתתקף באתר דלא עבר ביה גבר תמן לעלמין", וכשעשו הערב רב העגל אמרו שם בספר הזהר הקדוש (ח"א דרכ"ח ע"א): "רוח מסאבא דאשתכח תדיר במדברא, אשכח אתר בההוא זמנא לאתקפא ביה", הרי שבשאר הזמנים לא היה הס"א שולט כלל במחנה בני ישראל במדבר, ועיין באריכות שם (דקפ"ד ע"א), ובספר מהר"ם רקאנטי ז"ל על התורה (פרשת תצוה), ובחיבורי הדר יעקב ח"ו (סימן ס"ז) ודוק היטב.

ותו יש להבין שאם מפני תוקף שליטת הסט"א גבר יצרם כדכתב החיד"א ז"ל, אם כן מה הקצף הגדול והחרי אף על ישראל, והרי המקום גורם וכאנוסים דמו, וי"ל.

מערכות

גמ' - בענין כתיבת שם האם בגמ' של אסופי

המובאת בבית יוסף כתב כנ"ל מרן ז"ל נמשך אחריו, אבל יש לומר דחד מתרי נקט, דומיא למה שכתב הרדב"ז בתשובותיו (סימן תשפ"א, ואלף תי"ז) לאו כרוכלא לזול רבינו הרמב"ם ז"ל וליתני, וכן הוא בדברי הרדב"ז על הרמב"ם הלכות נזירות (כ"ט סה"י), וכן כתב במנחת חינוך (סוף מצוה שע"ב), וכזאת כתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו יעיר און (מערכת ד' אות כ' בהשמטות ד"ה ואשר) ע"ש.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון נר המערב רבי רפאל אנקוואה ז"ל בסוף ספר פעמוני זהב קונטרס תיקון סופרים (אות קצ"ב דקע"ט ע"א) שכתב: "בכתובה של ממזר או בן פנויה שלא נתברר אביו ודאי, נסתפק הרב הנזכר [הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו חיים ושלום] ומסקנתו היתה בזו הלשון: "והיה נראה לומר דבממזר או בכן פנויה שאנחנו יודעים מי היא אמו בודאי, ואין לנו בירור גמור מי הוא אביו, יש לנו לקרותו על שם אמו וכמו שכתב בשו"ת הרשב"ש (סימן תע"ה) לענין מי שנתעברה אמו ואמרה שנתעברה מישראל נאמנת לומר לכשר נבעלתי להכשיר את בנה, אבל להאמינה שיהיה בן פלוני לא נאמינה, וטוב הדבר לקרואו בשם אמו כמו רב מרי בר רחל שהיתה אמו בת שמואל ונתעברה מגוי והיו קורין אותו על שם אמו ע"ש, ואם כן יכולים אנחנו לכתוב בגט בכן ממזר ובכן פנויה שלא נודע לנו מי הוא אביו לכנותו בשם אמו" עכ"ל ומדבריו נלמד דגם לכתובה הכי הוא דכבר הבאתי דבריו לעיל אות קצ"א שהקישן יחד". ויש לעיין בגוף ספר חיים ושלום.

כתב מרן ז"ל בשלחן ערוך אה"ע (סימן קכ"ט סעיף י'): "אם לא הזכיר [בגט] שם אבי האיש או שם אבי האשה, כשר וכו' ולפיכך גר או שתוקי או אסופי, אין כותבין אלא שמותיהם בלבד".

ועיין בפתחי תשובה שם (אות כ"ג ואות כ"ה, ובדפוס שלפני נשמת ציון כ"ה) שהביא דעות רבותינו האחרונים בזה, שהגאון בעל נודע ביהודה ז"ל בהגהות דגול מרובה אה"ע שם על דברי מרן ז"ל הנ"ל או שתוקי כתב: "ולענ"ד היה נראה לכתוב שם אמו כדאשכחן רב מרי בר רחל, ואפשר דשאני התם שבשעה שנתעברה היה איסור גוי ואם כן אינו אביו כלל ולא היה לרב מרי שום אב, אבל לשתוקי יש אב אלא שאין אנחנו יודעים מה שמו לכן אין לכתוב שם אמו", הרי שלמסקנה לא הסכים הנודע ביהודה שיכתבו שם אמו ואין ראיה מרב מרי בר רחל, ולעומתו הביא בפתחי תשובה שם שמדברי הגאון מהר"ם נ' חביב ז"ל בספרו גט פשוט שם (אות נ"א) מבואר יוצא שבשתוקי או אסופי יכול לכתוב בגט שמו ושם אמו ע"ש.

ולבאורה יש להבין שהרי מרן ז"ל בשלחן ערוך דלעיל לא הביא עצה זו לכתוב על שם אמו, ורק כתב שיכתבו בשתוקי ואסופי שמו בלבד בלא שם אביו, ותקשי לך איך עלה על לבם הטהור של גאוני האחרונים הנ"ל להציע הצעה זו, והרי מרן ז"ל בשלחן ערוך שם לא העלה עצה זו, ואטו באו לחלוק על דבריו, וצריך לומר שהם הבינו שגם מרן ז"ל עצמו סובר כן, ואחר שכתובת הרשב"א

קל"ט סעיף ג') דבאסופי ושתוקי קורין אותו בשם אבי אמו, והרב ט"ז שם (אות א') השיב על זה וכתב שאין זה נכון דשמא יבוא לגרש את אשתו בגט ויכתוב בו אנא פכ"פ שהוא אבי אמו ובאמת אין זה נקרא בנו כי למשפחותם לבית אבותם כתיב, ונמצא הגט פסול על כן קורין אותו בן אברהם וזה ודאי אין בו פיסול כי הכל בנוי של אברהם דכתיב אב המון גוים וכו' כנ"ל ברור" עכ"ל.

וראיתי בספר שבט בנימן סימן ע"ו שהביא משם תשובות בית דוד אה"ע סימן מ' שכתב בבן הבא מן הפנויה לא יכתוב בן לאברהם אבינו ע"ה משום שהוא גר ואם מת נכסיו הפקר אלא על שם אבי אמו ע"ש. ויש להשיב דאפשר שיבוא לידי גירושין שיגרש את אשתו ויכתוב שמו בגט והגט פסול וכמו שהשיב הרב ט"ז.

והנכון לענ"ד כי בין בכתובה בין כגט לא יכתוב כי אם שמו בלבד, כי בלאו הכי כשאין אנחנו יודעין שם אבי המגרש והמגרשת אנחנו מדלגים שם האבות וכהסכמת רבני האחרונים", עד כאן דברי הרב חיים ושלום. **והשתא** אתי הכל שפיר, שהרב פעמוני זהב ז"ל כשראה שאחר כך הרב חיים ושלום נכנס לדון איך לקרוא האסופי והשתוקי בקריאת התורה הבין שהוא כבר סיים הנידון איך לכתוב שמם בגט, ועכשיו פונה הרב חיים ושלום לדון בענינים אחרים, ולא המשיך לעיין ביתר דבריו, ולפי זה אכן מסקנת הרב חיים ושלום כדברי הרשב"ש שיקראו על שם אמו, ולכן כתב הרב פעמוני זהב כך בשם הרב חיים ושלום כנ"ל.

אבל באמת אחר שדן הרב חיים ושלום בענין קריאת התורה, שוב חזר לדון איך לכתוב שמם בכתובה ובגט, והביא דברי הרב שבט

והנה מתבאר בדברי הגאון פעמוני זהב שדעת הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל דבגוונא שאין יודעים מי אביו בודאי יש לכתוב בגט ובכתובה שמו ושם אמו כנ"ל.

ובעניו תמה אני על עצמי כי ראיתי בספר שדי חמד אסיפת דינים (מערכת גט סימן ג' אות י"א) שהביא דברי הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו חיים ושלום ח"ב (סימן ס"ח) דאם ירצו יכתבו על שם אמו פלוני בן פלונית כמו שכתב הרשב"ש, והנכון שלא יכתבו אלא שם הממזר לבדו" עכ"ל.

הרי שכתב שדעת הגאון רבי חיים פאלאג'י שהיותר נכון לכתוב בגט בלא שם האב ולא יכתבו שם אמו, וזה שלא כעדות הרב פעמוני זהב בשם רבי חיים פאלאג'י שיכתבו על שם אמו ויש לדעת מדוע הגאון פעמוני זהב לא הביא סיום דברי הרב חיים ושלום ז"ל "והנכון שלא יכתבו אלא שם הממזר לבדו" וצ"ב.

ודוחק לומר דהגאון פעמוני זהב ז"ל ידע שאכן כך דעת הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל שיכתבו רק שמו שלו בלא להזכיר שם אמו, אלא שסמך יותר על דברי הרשב"ש ז"ל, שמלבד שלא היה צריך להביא דברי הרב חיים ושלום אלא רק דברי הרשב"ש גרידא, ותו היה לו על כל פנים להזכיר גם סברת הרב חיים ושלום ז"ל.

שוב זכיתי ובא לידי ספר חיים ושלום ועיינתי שם (סימן ס"ח דקכ"ו ע"ב) וראיתי שבתחילה דן שם איך יכתבו שם ממזר בגט בעבור שם אביו, והאריך בזה וכתב (ד"ה והיה) ככל אשר הביא הרב פעמוני זהב בשמו שיכתבו על שם אמו, ואחר כך (ד"ה ולענין) דן איך יקראו אותו לתורה וזו לשונו: "ולענין קריאה בתורה כתב רמ"א ז"ל בהגה או"ח (סימן

דודאי להא לא חיישינן, דאם איתא אם כן גם כשקורין אותו לספר תורה היה לנו לחשוש לזה" ועוד האריך להוכיח מדברי הרא"ש בתשובה והרב הלבוש דלא חיישינן שמא יבוא לגרש ויטעו על פי הכתובה עש"ב.

הרי שהרב בית דוד ז"ל תנא ופליג על דברי הט"ז, ולא חייש כלל לחששת הט"ז הנ"ל, והוכיח לה מכמה ראיות, ואם כן מאי קא מוטיב הרב חיים ושלום על דברי הרב בית דוד מדברי הט"ז, ועל כגון דא אמרינן גברא אגברא קא רמית, ובודאי הרב בית דוד לא חייש לחששת הט"ז כמו שהוכיח מדברי הפוסקים, אם כי ק"ק שלא הזכיר דברי הט"ז ז"ל ודוק, וכתבתי למזכרת עד שנעניין בה שוב בס"ד.

בנימין בשם הרב בית דוד גבי איך יכתוב שם בכתובה והשיב עליו כתשובת הט"ז על רמ"א ז"ל וסיים הרב חיים ושלום שלא יכתוב רק שמו בלבד והם הדברים שהבא הרב שדי חמד בשמו והשתא אתי שפיר.

ומזה שהגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל הביא דברי הרב בית דוד מכלי שני דהיינו מספר שבט בנימין מתבאר שלא ראה גוף דברי הרב בית דוד, ואני עיינתי בגוף ספר בית דוד וראיתי לו שם (ד"ה נחזור דל"ג ע"א) שכה כתב: "נחזור למה שכתבנו למעלה שיכתבו [בכתובה] לכן פנויה בשם אבי אמו רצוני לומר שיכתבו לו השם שקראו לו כשנולד ובמקום שצריך לכתוב שם האב יכתבו שם אבי אמו, ואין לומר שיש לחוש שמא יבוא לגרש אשה ויכתבו בגט את שם אבי אמו והוא פסול -

ג - בענין כתיבת אנת אנתתי

דאיתא להדיא בגיטין (פ"ה ב') אתקין רבא בגיטי איך פלניא בר פלניא פטר ותריך ית פלונית אנתתיה דהוה וכו', וביבמות (קט"ו ב') ההוא גיטא דשתכח בנהרדעא וכו' ופטריית ותרוכית ית פלונית אנתיתי, ועוד שם (קט"ז א') ההוא גיטא דאשתכח בסורא וכו' ופטריית ותרוכת ית פלונית אנתתתי" עכ"ל.

ועם שאיני כדאי כלל, בעניותי גברא רבה חזינא ותיובתא לא חזינא, והיתכן דהגאון מרא דארעא דישראל ומרא דכולא תלמודא רבי משה נ' חביב ז"ל ישתמיט מיניה תלמוד ערוך, ובפרט במה שידי קדשו ז"ל מממשות בן, והביא גם דברי רבינו הרשב"א ז"ל על סוגיא זו ממש, אתמהא ואתמהא.

אבל דבריו נכונים כמנהגו הטוב, וכונתו ז"ל דלא מצינו בתלמוד שיאמר "ההיא

גיטין (פ"ה ב'): "תא שמע דאתקין רבא בגיטי איך פלניא בר פלניא, פטר ותריך ית פלוניתא אנתתיה, דהות אנתתיה מן קדם דנא מיומא דנן ולעלם".

ונאון ירושלים מהר"ם נ' חביב ז"ל בספרו גט פשוט (סימן קכ"ו סוף אות צ"א) כתב: "ויראה דאם כתב אתתי בלא נו"ן, דהגט כשר, דהא איתא בתלמוד בכמה דוכתי ההיא אתתא, ולא כתיב בשום דוכתא אנתתא, ובטופס הגט דכתב בחידושי הרשב"א שם בפרק המגרש (פ"ה ב') בשם רש"י כתוב אתתי במקום אנתתתי" עיין שם.

וראיתי לגאון רבי משה בולא ז"ל בספר גט מקושר (סימן ס"ד אות ד') שכתב: "ומה שכתב בגט פשוט דלא כתוב בשום דוכתא בתלמוד אנתתיה, נלע"ד דאישימיתיה מאי

להעיר מההיא דסוף נדרים (צ"א ב'): "על לגביה דההיא אינתתא", הרי שמצינו שהתלמוד נוקט לשון ההיא אינתתא, ועוד עיין שם נדרים (ג' א' ונ"א א'), אבל כבר לימדנו רבותינו הראשונים ז"ל דלשון מסכת נדרים משונה וכמו שכתבו התוספות נדרים (ד' א', וכו' א'), ושיטה מקובצת שם (ט"ז ב') ועוד, ודוק.

ומכל מקום היה להני תרי ברברי גאוני ירושלם ת"ו להזכיר לזה, ועוד עיין מועד קטן (ט' ב'), ויבמות (מ"ה ב', וצ"ז ב') וכתובות (ק"ד ב') שנזכר שם לשון אינתתא ודוק.

אינתתא", אלא רק אומר "ההיא איתתא" כמו לדוגמא בשבת (נ"ה א', וס"ג ב'), ועירובין (כ"ה א', ונ"ג ב') וכתובות (ע"ה ב', ופ"א א') וקידושין (ט' א' וי"ג א' כ"פ, ונ"ב ב', ופ"א א') ועוד הרבה הרבה, ומה שתמה עליו הגאון גט מקושר ז"ל בשלש מקומות שהביא, לא קשיא כלל כי שם במקומות הללו מדובר **נוסח גט**, ובאמת בגט כותבים נוסח זה "אינתתא", והגאון מהר"ם נ' חביב ז"ל על בעלמא דיבר שלא נזכר בתלמוד לשון ההיא אינתתא, ולא על גט, וכמפורש היטב בלשונו ודוק היטב.

אלא שבענייני אי קשיא הא קשיא, ויש לי

גירושין יש קלא

ושכיחי ביה אינשי".

ופירש רש"י ז"ל: "משום גרושה, שמא יגרשנה בעלה והיא זרה, ולא ידעי אינשי ופלגי לה".

ולכאורה קשה והרי קיימא לן דגירושין קלא אית לה, עיין רש"י יבמות (ק"ט א') ורשב"ם בבא בתרא (קל"ד ב'). וכשיש קלא ידעי כולהו. ועיין.

יבמות (צ"ט ב'): "תנו רבנן עשרה אין חולקין להם תרומה בבית הגרנות, ואלו הן חרש שוטה וקטן, ואשה" וכו'.

ושם בתלמוד (ק' א'): "אשה מאי טעמא לא, פליגי בה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, חד אמר משום גרושה, וחד אמר משום יחוד. מאי בנייהו איכא בנייהו בי דרי דמקרב למתא ולא שכיחי בהו אינשי, אי נמי דמרחק

גלגול - בענין עונש הגלגול חמור מעונש גיהנם

דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרימון דכתיב כפלת הרמון רקתך אל תקרי רקתך אלא רקנין שבך על אחת כמה וכמה".

וראיתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו מדבר קדמות (מערכת ג' אות כ"ח) שכתב: "בסוף חגיגה אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר מסלמנדרא, ומה אור שולטת בו, תלמידי חכמים שכל גופן אש דכתיב הלוא כה דברי כאש נאם ה' על אחת כמה וכמה. אמר ריש לקיש אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב, ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי

חגיגה (כ"ז א'): "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן, קל וחומר מסלמנדרא, ומה סלמנדרא שתולדת אש היא, הסך מדמה אין אור שולטת בו, תלמידי חכמים שכל גופן אש דכתיב הלוא כה דברי כאש נאם ה' על אחת כמה וכמה. אמר ריש לקיש אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב, ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי

ודוק. [וכן הביא הגירסה הזו בספר חרדים בהקדמת הספר ועיין שם מה שכתב בזה].

עוד אכתוב שבענייני עצם הדברים איני מבין, שהרי מפורסם וידוע שעונש הגלגול חמור וקשה טובא מעונש הגיהנם, וזו לשון הגאון ערבי נחל (פרשת נצבים דרוש ב' דף תתקצ"ט רע"ב): "ענין הגלגול והוא חמור יותר מהגיהנם, וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל אילו היו יודעים בני אדם צער הגלגול כו', כי אפילו הגלגול הקרוב לתיקון שהוא במדרגת צאן הוא מר יותר מהגיהנם, כי כאשר הנשמה תתגלגל באדם אינה זוכרת כלל מה היה בראשונה, אבל כשהנשמה בגלגול דומם צומח חי זוכרת מי היא ושהיה תחלה אדם המהלך בקומה זקופה, ושעכשיו היא מהלכת על ארבע ונהפך לצורת בהמה, וזה מר לה מאד יותר מהגיהנם עיין שם" עכ"ל. [ומה שציין הרב המהדיר לעיין בספר חרדים כעת לא מצאתי, ועיין שם פרק ל"ג].

ובן הגאון יעב"ץ ז"ל בספרו מגדל עוז (בית מדות עליית היראה גנוך י"ט) כתב: "ועיין מה שכתבתי בלחם שמים אבות (פ"ב מ"ו) כי מר הוא [הגלגול] מאד לנשמה יותר מדינה של גיהנם", ובספר פלא יועץ (ערך גלגול): "ומר מאד ממות ומכל חבלי גהינם הוא רעת הגלגול, שתתגלגל נפשו בדומם צומח חי מדבר ומרעה אל רעה יוצא", וכן כתב בספר קב הישר (פרק מ') עיין שם. [ובספר פרדס יוסף בראשית (מ"ז כ"ט) כתב: "עיין ספר הברית (ח"ב מאמר י"ג פט"ז ד"ה ובכן) שנכון לאדם לכתוב צוואה ולא יבטח על יומו האחרון, כי מי יודע אם יהיה דעתו צלולה אז ואחר כך יהיה מריבות, ועיקר לעשות חשבון צדק כמה הוא חייב, דבשביל פרוטה שגזל יבא לגלגול, ועונש גלגול קשה מגיהנם ע"ש", ולא מצאתי בספר

וחומר מסלמנדרא וכו', אמר ריש לקיש אין אור של גיהנם שולט בפושעי ישראל קל וחומר ממזבח הזהב וכו', כך היא נוסחתנו בתלמוד.

ופירשו המפרשים דגבי תלמידי חכמים אמר אין אור של גיהנם שולטת בהן, כלומר דאין אור של גיהנם שולט בתלמידי חכמים כלל ועיקר, ומשום הכי נקט שולטת בהן. אמנם בפושעי ישראל קאמר אין אור של גיהנם שולט בפושעי ישראל, כלומר שאין הגיהנם מכלה אותם, ומכל מקום הם מצטערים בגיהנם על חטאתם ואינו שולט להומם ולאבד נפשם כמו הגויים. ולשיטה זו תלמידי חכמים אינם הולכים לגיהנם, ולתקן אשר חטאו באים בגלגול וסובלים כמה מיני עצב, צער העיבור ולידה ויסורין רבים ומיתה, ובזה הם נתקנים" עכ"ל, ועיין שם שהגאון החיד"א ז"ל הביא שיטה נוספת, וכזאת כתב גם בספרו דברים אחרים (דמ"ט ע"ד), ובספרו וחמת אנך תהלים (פרק י"ט), ובספרו פני דוד (פרשת חוקת אות י"א) עיין שם.

ולפי שיטה זו יוצא שאור של גיהנם אינה שולטת כלל ועיקר בתלמידי חכמים, ולתקן חטאיהם הם באים בגלגול, מה שאין כן פושעי ישראל נענשים בגהינם ומצטערים על חטאתם, אבל בפירוש רבנו חננאל ז"ל לחגיגה שם כתוב: "אמר רבי אלעזר תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר מסלמנדרא וכו' אמר ריש לקיש אפילו פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן, קל וחומר ממזבח הזהב" ומפורש שנקט בדברי ריש לקיש שגם בפושעי ישראל אין אור דגיהנם שולט שהרי כתב אפילו" פושע ישראל, גם מבואר שגירסת רבינו חננאל ז"ל היתה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן

זוכים ליכנס לגיהנם אחר פטירתם למרק עונם, אמנם נפשם הולכת מדחי אל דחי בגלגולים משונים, עד ימרק ענשו קצת ויוכל ליכנס אחר כך בגיהנם י"ב חדש להתכפר לגמרי. ולאילו אין זמן קצוב, כי לפעמים ילכו בגלגולים ההם עשרים שנים, או מאה, או אלף, והכל תלוי כפי ערך העונות שעשה בתחילה בעולם הזה, אמנם הצדיקים ותלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם, כמו שאמרו ז"ל על אלישע אחר לא מידן נדייניה משום דעסק באורייתא, ולכן הם צריכים להתגלגל בעולם הזה למרק איזה חטא אשר להם, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". ועיין שם (הקדמה ט') ודוק.

ומפורש כאן כאשר כתב החיד"א ז"ל שהתלמידי חכמים כפרת חטאיהם בגלגול, אחר שאין אור של גיהנם שולט בהם, והדרא תמיהא למקומה, אלא אם נאמר דסבירא ליה לרבינו האר"י ז"ל דעונש גיהנם חמיר מגלגול, ומה שהביא הרב ערבי נחל משם האר"י אינו נמצא בשמונה שערים המדוייקים, ועיין בזה בחיבורי כנסת יעקב ## וכל הענין צ"ע. [ויש מהתימה שרבינו החיד"א ז"ל לא הביא כן משם רבינו האר"י ז"ל וכתב משם המפרשים, אחר דכל רז לא אניס ליה כנודע].

ויש לדקדק מדוע בשער הגלגולים הוכיח דבריו אלו מעובדא דאלישע אחר, ולא הביא דברי התלמוד המפורשים שאין אור של גיהנם שולטת בתלמידי חכמים, ונראה שרצה להוכיח זאת שאפילו תלמיד חכם שסרח טובא אין תורתו נמאסת, ועדיין בכחה להצילו מגיהנם כעובדא דאלישע וכדאמרו במדרש רות רבה (פ"ו ס"ד) ומדרש קהלת רבה (פ"ז סט"ו), עם שאלישע חטא הרבה, כאומרם במסכת חגיגה

הברית שם שכתב שעונש גילגול קשה מגיהנם].

והגאון אדמו"ר מקאמרנא ז"ל בספרו נוצר חסד על מסכת אבות (ספ"ה דף קל"ג) כתב: "עז פנים לגהנם, התקוה שלו שיבוא לגיהנם, כי מרן האלקי האר"י ז"ל אמר על אחד שהיה עז פנים ביותר, שהוא גלגול יוחנן הכהן שנעשה צדוקי, והיה מגולגל בבהמות חיות שקצים ורמשים, עד שנתגלגל בגלגול אדם זה פעם ראשונה, ומחמת שהיה בגלגול חיות ובהמות ולכן הוא עז פנים ביותר, ונודע שהגלגול קשה מגיהנם, ולכן עז פנים הטובה הגדולה שלו הוא הגיהנם והוא מייחל לגיהנם".

וראיתי שכן הביאו שכתב גם הרמ"ק ז"ל בספרו אור יקר על ספר הזהר פרשת משפטים (בהקדמה לסבא דמשפטים): "ודע כי הגלגול הוא עונש קשה מכל עונשים שבעולם, וגיהנם אינו קשה כמוהו, מטעם כי הגיהנם הוא רחיצה לנפש באש ותצא משם טהורה ונקיה ואחר כך תכנס לגן עדן אל מחיצת הצדיקים, אמנם הגלגול הוא קשה לנפש מאד וכו' ואם כן בלי ספק עונש הגלגול קשה מגיהנם".

אם כן אחר שהתבאר שעונש הגלגול קשה וחמור מעונש הגיהנם ושכן כתבו רבותינו הרמ"ק והאר"י, יוצא שהתלמיד חכם שאין אור של גיהנם שולט בו וחטאתיו מתכפרים על ידי עונש הגלגול כאשר הביא הגאון חיד"א ז"ל יוצא נפסד, שנענש בעונש חמור יותר מפושעי ישראל אתמהא.

ועתה ראיתי בספר שער הגלגולים (הקדמה כ"ב) שכתב: "הרשעים אחר מיתתם, נכנסים בגיהנם, ומקבלים שם עונשם, ומתכפר להם. ומשפטם י"ב חדש. ויש רשעים שכתוב בהם ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע, ואינם

תלמידי חכמים שלא נכשלו בחמורות כאלו שתורתם תהיה מגן וצינה עליהם, אי נמי מהרח"ו ז"ל הביא מאלישע כיון דקיימא לן מעשה רב והא עדיפא ליה ודוק. [ומצאתי בהגהות בני שמעון על שער הגלגולים (הקדמה ט' אות ו' ד"ל ע"א) שהרגיש בזה ותרץ כדכתיבנא בס"ד].

(ט"ו א') שקיצץ בנטיעות, וחילל שבת, וגם חטא עריות היה בידו עיין שם, ועוד אמרו שם (עמוד ב') שרצח להוא ינוקא, ושזמר יונוני לא פסק מפומיה, ואמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו ועוד, ועם כל זה תורתו הגנה עליו דלא לידיינה בגיהנם, וכל שכן שאר

גמילות חסדים

תשמ"ט.

(ק"ד א') ג' ד' גמול דלים ע"ש, וגמילות חסדים פותחת באות ג'.

אבל יש לי להבין דברי קדשו ז"ל מה שכתב שבקרוב חטאת וכן במנחות שהכל לכהנים, אזי יש גמילות חסדים, מה שאין כן בעולה ובשלמים אין גמילות חסדים, שהרי בעולה העור לכהנים, ובשלמים חזה ושוק לכהנים, ומנין לנו דכל כי האי לא יחשבו כגמילות חסדים, עם שאין העולה והשלמים כחטאת שכל בשרה לכהנים, ועיין בפסחים (נ"ט ב') שמבואר שגם בקרבן שלמים קיימא לן כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים עיין שם.

כתב רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (ס"ס תתצ"ט דפוס ברלין): "בפרשת ויקרא בענין עולת הבקר והצאן ושלמים אין אות ג', לומר אין גמילות חסדים מצויים כמו בפת במנחה יש אות ג' מגרשה [ויקרא ב' ט"ז], ובחטאת יש ג', כי בעולה אין גמילות חסידים, שהרי עולה כליל, ובשלמים אין גמילות חסדים שהרי הבשר לבעלים, אבל בחטאת הבשר לכהנים ואין לבעלים כלום, וכן במנחות, לכן כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים".

חנה מה שכתב אות ג' מרמזת לגמילות חסידים - בודאי מקורו במסכת שבת

גרמא בנוזקין

פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. והאיכא השולח את הבערה ביד חרש שוטה וקטן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. והאיכא המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. והאיכא נשברה כדו ברשות הרבים ולא סלקה, נפלה גמלו ולא העמידה, רבי מאיר מחייב בהזיקן, וחכמים אומרים פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים".

ומשנ' תלמודא: "אין מיהא איכא טובא, והני אצטריכא ליה, מהו דתימא בדיני שמים

בבא קמא (נ"ה ב'): "תניא אמר רבי יהושע ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן, הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו".

ולקמיה פריך תלמודא: "ותו ליכא והאיכא העושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. והאיכא הנותן סם המות בפני בהמת חבירו

ילמדנו מורי הרב רבינו מאיר אם אבי הבן נתן בנו למוהל אחד או לבעל ברית, אם יכול לחזור בו כו'. תשובה, אירע בימי רבינו תם, באחד שנולד לו בן ונתן למוהל ובא אחר וקדמו כו', אבל אם עדיין לא קדמו ושניהם עמדו לפנינו, אז ודאי אותו שנדר לו תחילה קודם כו', מיהו אי הדר ביה פירש ריב"ס שאין בית דין יכולין לעכבו מלחזור, אבל הוא עובר משום שארית ישראל וגו', ומותר לקרותו רשע עכ"ל. אם כן מכל שכן מאן דחייב בדיני שמים דנקרא רשע כדפרישית, וכן נקרא עבריינן כאשר אבאר לקמן, והביאו בספר כנסת הגדולה חו"מ מהדורה קמא (סימן כ"ח הגה"ט אות כ"ד) ע"ש.

מיהו יש לעיין, שמדברי הרב המאירי ז"ל הנ"ל מבין אני שפסולו של זה שחייב בדיני שמים הוא מדין "רשע דחמס", שהרי כתב שתורת גזילה חלה עליו עד ששייב, ולפי זה יש לומר דהוא פסול מן התורה לעדות, אבל מדברי מהר"ם מינץ ז"ל משמע שנקרא רשע מכל שכן דמחוסר אמנה, ומשום דכל העובר על דרבנן נקרא עבריינן וכיוצא, ולא משום "רשע דחמס" פסלו, וצ"ב. [ועיין טהרת המים (מערכת ח' אות י') ושם בשיורי טהרה (מערכת ג' אות ל') עיין שם].

ובהיותי בזה ראיתי לגאון הגדול מקוטנא ז"ל, בספרו ישועות ישראל (סימן כ"ח חקת המשפט אות ו') שהביא דברי הרב המאירי ז"ל דכל היכא דחייב לצאת ידי שמים פסול לעדות עד שישלם אף על גב דלא כייפנן ליה ע"ש, וסיים: "ולא משמע כן מדברי הפוסקים".

ושם בישיבות ישראל (עין משפט אות ג') אחר שהביא דברי הרב המאירי ז"ל הנ"ל, כתב: "ולא משמע כן, ועוד יש להביא ראיה מהמשנה בשבועות (מ"ה רע"א) דחשיב שבועת

נמי לא ליחייב קא משמע לן", וכדמפרש ואזיל עיין בסוגיא. [ועיין בחיבורי עדות ביעקב ח"א (סימן נ"ח) גבי המבטל כיסו של חברו אם חייב בדיני שמים].

ובתב רבינו המאירי ז"ל שם: "וכן הרבה נכללו בדין זה [דפטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים], כמו שאמרו כאן "מיהא טובא איכא", וכגון ליבא וליבתו הרוח (ס' א'), וכגון שסה בו כלב ונחש, וכגון הרחקת סולם מן השוכן, ונפיצת הפשתן הנזכרים בבבא בתרא (כ"ב ב', כ"ו א'), וכגון נתיאש ולא גדרה (שם ב' ב'), וסלק את הכרים האמור למעלה (כ"ו ב'), הבאיש מריחו האמור למעלה (מ"ח ב'), הוזקה באכילה, נפל מקול הכריה (שם ג"ב א'), והרבה כיוצא באלו שהם גרמא ופטור, אלא שיש מהם שפטור אף בדיני שמים, והוא שאין כוונתו כלל להיזק, כי הוא יודע תעלומות לב. **ובל** שכתבנו עליו כאן שהוא חייב בדיני שמים, פירושו שהוא חייב בו בהשבון, הא לענין איסור, אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים איסור מיהא יש בו, אלא שלענין השבון נאמרה, ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים - פסול הוא לעדות עד ששייב, והדברים נראין שמאחר שהוא חייב להשיב, תורת גזלה חלה עליו עד ששייב" עד כאן דברי הרב המאירי ז"ל.

ועם דברות הרב המאירי הנ"ל "שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים - פסול הוא לעדות עד ששייב", יובנו היטב דברי שו"ת מהר"ם מינץ (סימן ק' ויש ספרים סימן ק"א) שכתב: "לכן סברא לומר כל חומרא שיש על מחוסר אמנה, דהיינו הכרזה דלעיל, אותו חומרא יהא נמי במכל שכן על האי דחייב דינא בדיני שמים. וכן מי שהוא מחוסר אמנה נקרא רשע, כדאיתא בתשובות מהר"ם, וזו לשונו

מציצא (צ"א א'), אם כן הוא גזל גמור, רק שאין כח בית דין לכופו על זה, ויש עליו חיוב תורה של גזל גמור, ופסול לעדות, עיין שם דבריו בזה.

והנה אם מועילה תפיסה כשחייב לצאת ידי שמים ואין מוציאין מידו, עמד בזה בספר דמשק אליעזר חו"מ (סימן כ"ח אות ו') עיין שם באריכות גדולה, ולמסקנה לדינא העלה שם (דכ"ב ע"ב) שדעת רוב הפוסקים דאין מוציאין מידו עיין שם, ובמה שהארכתי בזה בחיבורי אוצר ישעך (סימן ט"ו), עיין שם. ועיין שו"ת לחם שלמה יו"ד (סימן קמ"ח), וספר אבני ציון ח"ג (סימן פ"ג דשכ"ח ע"ב) וש"נ.

ואם כן לדברי הרב בעל תורת ההשלמה ז"ל דתלה הא בהא, יוצא שרוב הפוסקים סוברים כשיטת הרב המאירי ז"ל דכל שחייב בידי שמים פסול לעדות, וכתב בשו"ת מהרש"ם ח"א (סימן ק"ס ד"ה הנה המסדר): "וגם אם הוי גזל דרבנן, מכל מקום אם תפס הנגזל לא מפקין, דאפילו היכא דחייב רק לצאת ידי שמים מהני תפיסה, ואף דמהרש"ל וש"ך חו"מ (סימן כ"ח) כתבו דדוקא לענין קם ליה בדרכה מיניה מהני תפיסה, מכל מקום הרי בתשובות מהר"ם מינץ (סימן ק"א) מבואר דאפילו היכא דחייב רק משום גרמא בניזקין מהני תפיסה. ואני מצאתי כן בתשובות מהר"ח אור זרוע (סימן רכ"ט) מה שהביא בשם ספר המקצועות ומה שהוא כתב עליו, ועיין בזה בספר מחנה אפרים הלכות ריבית (סי"ט ט") עכ"ל.

ויראה המעיין שדברים אלו אינם עולים בקנה אחד עם דברי הגאון מקוטנא ז"ל, ולדידיה רבותינו הפוסקים חולקים וחלוקים על סברת הרב המאירי ז"ל דמי שחייב בדיני שמים פסול לעדות, ולפי האמור יוצא דנהפוך

העדות בכלל החשודין ע"ש, משמע דבלא שבועה לא נפסל, וכן עיקר, וכן מבואר בתשובות הגאונים שערי צדק (שער ז' סימן י"ז) שכתבתי לעיל (אות א') דהכובש עדותו אינו נפסל לעדות [אף על פי שהכובש עדותו חייב בדיני שמים] וכו', ולענ"ד כל שעשה מעשה במזיד אף שאינו חייב בדיני אדם פסול לעדות על כל פנים מדרבנן, אבל כשלא עשה מעשה במזיד אלא בדרך פשיעה נראה מדברי הפוסקים, שלא כדעת הרב המאירי ז"ל דאינו נפסל לעדות אם אינו רוצה לשלם.

הרי שדעת הגאון מקוטנא ז"ל דמסקנת רבותינו הפוסקים ע"ה, אינה כסברת בעל ההשלמה ז"ל והרב המאירי ז"ל, ומי שחייב לצאת ידי שמים אינו פסול לעדות כנ"ל. [אבל כדברי הרב המאירי, כך דעת בעל ההשלמה, והרשב"ש, עיין לקמן בסוף דבריו].

וראיתי "למעלת הרב המאור הגדול וכו' מו"ה רבי יהודה לובצקי רב דקהלת פאריז", (כתוארין שכתב לו הגאון מהרש"ם ז"ל בספר תשובותיו ח"א סימן ל"ו) בהגהותיו על ספר ההשלמה בבא קמא שם, הנקראים תורת ההשלמה (אות ב' דכ"ח ע"ג) שרצה לומר דדין זה של בעל ההשלמה ז"ל והרב המאירי ז"ל שמי שחייב בדיני שמים פסול לעדות, תלוי במחלוקת הפוסקים אם מועילה תפיסה היכן שחייב לצאת ידי שמים, דאם נאמר דכשתפס מוציאין מידו, אם כן אין כאן תורת חיוב גזל עליו, דהא חזינן שבית הדין עצמם יודקין להוציא ממי שתפס מה שתפס, משום שהיא גזילה בידו, ומה שאומרים שחייב לשלם לו בידי שמים הוי כמו לפנים משורת הדין, ופשיטא שאין אדם נפסל לעדות אם אינו עושה לפנים משורת הדין, אמנם אם נאמר דהיכי דתפס אין מוציאין מידו, וכדפירש רש"י בבא

שאם תפש הלוח מכל מקום אין מוציאין מידו, הרי שהביא דברי הראב"ד ז"ל בשתיקה כהודאה, ולא הזכיר הרב המאירי סברת רבותינו הרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל שחולקים על הראב"ד ז"ל, עיין בבית יוסף שם, וגם בספר החינוך (מצוה שמ"ג) דעתו כראב"ד ז"ל ע"ש.

ולדברי הרב תורת ההשלמה ז"ל דמאן דסובר דתפס אין מוציאין מידו, והוא גזל גמור, רק שאין כח בית דין לכופו על זה, ויש עליו חיוב תורה של גזל גמור, ופסול לעדות, נמצא שהרב המאירי ז"ל אזיל לטעמיה ודוק. ויש עוד לעיין בכל זה, וגם יש לברר איך שיטת הרב המאירי ז"ל בענין תפיסה כשחייב לצאת ידי שמים אם מוציאין מידו, עיין לו היטב בבית הבחירה בבא קמא (ע' ב') ובבא מציעא (צ"א א'), ובחיבורי אוצר ישעך שם.

ודע כי רבינו קצות החושן ז"ל (סימן ל"ב אות א') כתב דדוקא בשוכר עדי שקר חייב בדיני שמים וכיוצא, דשם מוטל עליו חיוב לשלם לחבירו לצאת ידי שמים, אבל בגרמא בנזקין פטור אף בדיני שמים לשלם לחבירו, אלא עונש יש עליו אף בגורם דגורם עת"ד, וזה לא כש"ך (שם אות ג', וסימן כ"ח אות ב') דסבירא ליה דבכל גרמא חייב לשלם מצד לצאת ידי שמים, ע"ש.

וכבר מצאתי לגאון רבינו יצחק אלחנן ז"ל בספרו נחל יצחק ח"ב (סימן ע"ה אות ה' ד"ב ע"ג) שהביא שבש"ת חכם צבי (סימן קל"ח) כתב כקצות החושן, אבל הוא ז"ל האריך לחלוק והוכיח מדברי הרב המאירי ז"ל המובאים בשיטה מקובצת בבא קמא (נ"ו א') שהבאתי לעיל, דבכל גרמא דנזיקין חייב בדיני שמים לשלם, כמו באותם ארבעה דברים

הוא דרוב הפוסקים יסברו כרב המאירי ז"ל, וכדאסברא ניהלן הרב תורת ההשלמה, וצ"ב. **ואמרתי** שלכאורה יש לסייע לדבריו, שהרי נודעת המחלוקת הגדולה שנחלקו גדולי הראשונים ע"ה, באבק ריבית כשתפס הלוח משל המלוה, אם מוציאין מידו, שדעת הראב"ד ז"ל שכל שתפס הלוח אין מוציאין מידו, ורבים מרבותינו הראשונים חולקים, כמפורש בדברי מרן ז"ל בבית יוסף י"ד (סימן קס"א), וכדבריהם פסק מרן ז"ל (שם סעיף ג') דאם תפס הלוח מוציאין מידו ע"ש. [ובש"ת מהרשד"ם י"ד (סימן ס"ב, וסימן ע"ד) מצאתי שכתב דרוב הפוסקים חולקים על הראב"ד ז"ל, ודעתם שבאבק ריבית אם תפס הלוח מוציאין מידו ע"ש, ועיין שו"ת תורת אמת (סימן קס"ב דק"פ ע"א) ע"ש].

ובתב מרן ז"ל בשלחן ערוך י"ד (סימן קס"א סעיף ב'): "אבק ריבית אינה יוצאה בדיינים, ואם בא לצאת ידי שמים חייב להחזיר", ועיין בביאור הגר"א שם (אות ז'), ובספר משנה למלך הלכות מלוה ולוה (פ"ד ה"ו ד"ה ומ"ש רבינו אבק), ועוד לו שם (פכ"א ה"א ד"ה והנה כל דר"ט ע"ב), ולגאון חיד"א ז"ל בשו"ר ברכה שם (סוף אות ג'), ובספרו רוח חיים (דרוש ג' ד"ה והנה דמ"א סע"א) ועוד ואכמ"ל. [וק"ק שהחיד"א ז"ל לא הזכיר לא שם ולא שם לדברי המשנה למלך, והרי שמעתתיה מרגלא טובא בפומיה כמפורסם בחיבוריו ועיין לחיד"א ז"ל בספרו מעגל טוב השלם (דף ק"ל) והבן].

והנה הרב המאירי ז"ל בבא מציעא (ס"ז א') נראה שמסכים עם הראב"ד ז"ל, המכונה אצלו בתואר "גדולי המפרשים", שהרי כה כתב שם: "כל שאמרנו עליו שהוא אבק רבית ואינו יוצא בדיינים, כתבו גדולי המפרשים

נשקע בתהום הנשיה ולא נזכר בדורות שלפנינו, ועיין מה שכתבתי בחיבורי ברית יעקב (סימן ב' דף נ"ב והערה י"ז) וצורף לכאן.

וצריך אתה לדעת שמנהגו של הרב המאירי ז"ל בספרו בית הבחירה שלא להזכיר שמות רבותינו הראשונים ז"ל בשם המפורש אלא בכינוי, כגון לרי"ף ז"ל תמיד יקרא ויכנה בשם "גדולי הפוסקים", וכן לרש"י ז"ל תמיד יקרא ויכנה בשם "גדולי הרבנים", וכן לרמב"ם ז"ל יקרא ויכנה בשם "גדולי המחברים", וכן לראב"ד ז"ל יקרא ויכנה בשם "גדולי המפרשים", וכבר בס"ד נתבאר הענין היטב בחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן מ"ח) עש"ב וצורף לכאן.

והמעין צריך לתת דעתו לדבר, כי הבאתי במנוחת שלום שם שמצינו לאחרונים ז"ל שהביאו לדוגמא דברי הראב"ד ז"ל, ואחר כך הוסיפו שכן כתב הרב המאירי בשם גדולי המפרשים, ולכן החשיבו הדבר כשתי דעות בפוסקים, ולא היא שבמשנת הרב המאירי ז"ל זה כינוי לראב"ד ז"ל, ואחר שכבר מנו לראב"ד, אין להחשיבו פעמיים, ועיין שם עוד דוגמאות כיוצא בזה.

וידוע ומפורסם שכאשר רבינו המאירי ז"ל מביא דברי רבינו משולם ב"ר משה מבדריש בעל ההשלמה ז"ל, תמיד קוראו ומכנהו בשם "גדולי הדורות", עיין בהגהות הרב המהדיר לבית הבחירה בבא בתרא (נ' ב' אות ד' וקנ"ו א' אות ט'), ובדברי הרב המהדיר לבית הבחירה בבא מציעא (ט' ב' והערה קפ"ח), ובאריכות נסמן הרבה במבוא לבית הבחירה בבא קמא מהדורה חמישית (דף ט'), וכן במבוא לבית הבחירה נדה (דף ח') עיין שם באריכות, עכשיו מצאתי שכבר כתב כן הרב רי"ל המהדיר ז"ל לספר ההשלמה בהגהותיו תורת

שהזכירו בבבא קמא (שם) וכדברי הש"ך הנ"ל עש"ב.

ולפי האמור יש נפקא מינה גדולה בדבר, דלרבינו הקצות ז"ל רק באותם ארבעה דברים הנ"ל שאמרו עליהם שחייב בדיני שמים יפסל לעדות, כסברת בעל ההשלמה והרב המאירי ז"ל, ואילו לש"ך ולבעל נחל יצחק ז"ל בכל גרמא, שהרי בכל גרמא חייב לשלם לצאת ידי שמים ודוק. [וק"ק שלא הזכיר דברי הרב המאירי הנ"ל שנפסל לעדות].

ומצאתי בשו"ת הרשב"ש (סימן תט"ז דפ"ב ע"ד) שכתב: "ואפילו בדברים שאמרו חז"ל שהעושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, כדאיתא בפרק לא יחפור בבבא בתרא, ובבא קמא פרק הכונס צאן לדיר, כתב הרב בעל ההשלמה (פרק הכונס) שהם פסולים לעדות עד שישלמו" עכ"ל.

וחושבני שמדברי הרשב"ש ז"ל שכלל בחדא מחתא את הפטורים מידי אדם וחייבים בדיני שמים, האמורים הן בבבא בתרא עם האמורים בבבא קמא פרק הכונס, ואף לפוסלם לעדות, מסתייעים דברי רבינו הש"ך והגאון נחל יצחק ז"ל, ועיין.

* * *

בחסד האל ב"ה זכה דורינו שיצאו לאור העולם ספרים רבים מספרי רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע מה שלא היה לגאוני בתראי נ"ע, ועיין במכתב רבינו הגדול מופת הדור בעל קהלות יעקב זצ"ל שבראש ספר תוספות ישנים על מסכת נדרים, ועוד לו בשאר הסכמותיו ואכמ"ל.

בין אותם אוצרות שזכה דורינו הוא ספר **בית הבחירה** לרבינו מנחם המאירי ז"ל, שנדפס בשלמותו בדורינו זה, וחיבור זה כמעט

בנוסף על דברי הרשב"ש ז"ל, ולפי הנראה שלא ידע הגאון הנ"ל ש"גדולי הדורות" שכותב הרב המאירי הכוונה לבעל ההשלמה, וכאשר העיר כיוצא בזה כ"ת שליט"א במנוחת שלום ח"ה (סימן מ"ח) "עכ"ל.

ואמרתי לו דלא דק כלל, ולא קשיא מידי, ודברי הגאון ערך השלחן ז"ל ברורים ונכונים, ועם שאולי ואפשר הגאון המובהק בעל ערך השלחן ז"ל אכן לא ידע שככותב הרב המאירי ז"ל "גדולי הדורות" כוונתו לבעל ההשלמה, אבל כאן דבר זה לא מעלה ולא מוריד, כי כוונת הגאון ערך השלחן ז"ל היתה לצרף ולהוסיף **שכך גם דעת הרב המאירי ז"ל**, שהרי הרב המאירי ז"ל כותב הנפק ואישור לדברי בעל ההשלמה ומסכים לחידושו ומסבירו, ואם כן יש לנו שני פוסקים שסוברים "שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים, פסול הוא לעדות, עד ששייב", הראשון הרב בעל ההשלמה ז"ל, והשני הרב המאירי ז"ל, ופשוט שלזה נתכוין הגאון ערך השלחן ז"ל, שהביאו, ודבריו נכונים כמנהגו הטוב, והדברים פשוטים, ולא כתבתי אלא להתלמד למקום אחר וז"ב.

ההשלמה בבא קמא (פ"ו אות ב' דכ"ח ע"ג): "דרכו של הרב המאירי להביא דברי רבינו בעל ההשלמה בשם גדולי הדורות" ע"ש.

והנה כתב הגאון המובהק רבי יצחק טייב ז"ל בספרו ערך השלחן חו"מ (סימן ל"ד אות י"ד): "אפילו בדבר שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, פסול לעדות עד שישלם הרשב"ש (סימן תט"ז) בשם בעל ההשלמה ע"ש, וכן מצאתי להרב המאירי הובא בספר אסיפת זקנים [שיטה מקובצת בבא קמא] ר"פ הכונס וז"ל מכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים, פסול הוא לעדות, עד ששייב, והדבר נראה, שמאחר שהוא חייב להשיב - תורת גזילה חלה עליו עד ששייב, עכ"ל".

ושאלני השואל מעלת רבי ח' ישראל הי"ו, והרי "גדולי הדורות" שמזכיר הרב המאירי ז"ל הוא בעל ההשלמה כנ"ל, ולפי זה יש להבין שהרב ערך השלחן כבר כתב שהרשב"ש ז"ל כתב בשם בעל ההשלמה שהעובר על דבר שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים שפסול לעדות, ולפי זה מה מצא הגאון ערך השלחן בדברי הרב המאירי ז"ל

גרעינין או גראינין תנן

תדש"מ.

איבעיא להו גראינין או גרעינין תנן, אמר רבא בר עולא ונגרע מערכך, ופירש רש"י ז"ל: "גראינין, מתניתין דפרקין דלעיל [ע"ו ב'] חוץ מקליפתן וגרעיניהן. ונגרע, והגרעינין זורקים ונגרעים מתוך האוכל" עכ"ל.

ונעלם ממני ולא ידעתי מדוע רש"י ז"ל פירש דהאיבעיא "גראינין או גרעינין תנן", היתה גבי המשנה דשבת הנ"ל "חוץ מקליפתן

שבת (ע"ו ב') תנן: "חלב כדי גמיעה", והגאון רבי ישעיה ברלין ז"ל בהגהות מסורת הש"ס למשנה שם הביא מהערוך שגרס במשנה כדי גמיעה ע"ש. וכמדומה שכן יש גם לדקדק מדברי רש"י ז"ל בסוגיא שם (ע"ח א' ד"ה רפואתו) אף דלא קאי על המשנה עיין שם.

ובתלמוד שם (ע"ז א' וב'): "איבעיא להו כדי גמיעה תנן או כדי גמיעה תנן, ועוד

המשנה דערלה הנ"ל בנוסח והגלעינין, ואילו בירושלמי ערלה (פ"א ה"ה ד"ז ע"ב) הובאה המשנה בנוסח והגרעינין ודוק היטב.

ובס"ד מצאתי במסכת כלה רבתי (פ"ח דנ"ד סע"ג) שעל המשנה הלומד מחבירו פרק אחד וכו' או אפילו אות אחת שחייב לנהוג בו כבוד, כה אמרו: "היכי דמי אות אחת כגון מאמצין או מעמצין, אי נמי גראינין או גרעינין", ויש שם נוסח אחר "גרעינין [או כצ"ל] גלעינין", ועיין גם במסכת כלה רבתי מכתב יד (שם דף רפ"ח) ובהגהות שם, וחושבני שזה מראה כאשר הסברתי בס"ד דשאלת התלמוד בשבת קאי דברי המשנה במסכת ערלה, דוק ועיין.

וגרעיניהן", ולכאורה יותר מתאים דקאי על המשנה בערלה (פ"א מ"ח): "קליפי אגוזים, והגרעינין, אסורים בערלה" ששם כתוב להדיא גרעינין ולא גרעיניהן, ועיין.

וראיתי עכשיו בספר מלאכת שלמה על מסכת ערלה ערלה שם שהביא גירסה אחרת דגרסינן במשנה שם "גלעינין", ועיין גם בספר דקדוקי סופרים (שם דכ"ה רע"א), ולא כגירסתנו גרעינין וכך היא גירסת הרמב"ם והרע"ב, ואולי גם רש"י ז"ל גרס כן "גלעינין", ולכן לא פירש איבעיא דתלמודא על ההיא דערלה ודוק.

ומענין הדבר שראיתי בתלמוד ירושלמי שביעית (פ"ז ה"א ד"ח ע"א) שהובאה

חידושי סוגיות

(יבמות צ"ז ב', ק"א ב')

א. בענין תלמיד חכם שאומרים שמועה מפיו

[מנוחת שלום חי"א סי' נג]

שבת חנוכה נאמר בנבואה ליהושע בן יוצדק ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ופירשו בזה המלאך נקרא "עומד", שעומד תמיד במדרגה אחת, מה שאין כן "הצדיק", כל מה שמוסיף אומץ בתורה ועבודה ומצוות הולך ממדרגה למדרגה נקרא "מהלך", ובזה פירשו הפסוק דלעיל שהבטיחו ליהושע בן יוצדק שיהיה מהלך בין העומדים הם המלאכים. [א"ה יח"ס: עיין בזה בארוכה לגאון אביר הרועים רבינו חיים מוואלז'ין זצ"ל בספר הקדוש נפש החיים (שער א' פרק י') עיין שם].

אבל אף על פי כן, קשה מהו הלשון שאמר ונתתי לך "מהלכים", משמע מהלכים אחרים זולתו.

ונראה לפרש על פי מה שאמרו ביבמות שרבי יוחנן הקפיד על תלמידו רבי אלעזר שלא אמר שמועה מפיו, והקשו שם מאי כולי האי, ותיירצו שגם דוד המלך ביקש על דבר זה אגורה באהלך עולמים, בשתי עולמות, שכאשר יאמרו שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר כדכתיב דובב שפתי ישנים.

והנה מן הראוי לדעת מה הנאה יש לנפטר אשר שפתותיו דובבות, ומה שאמרו שם ככומר של ענבים אינו מובן, ועיין רש"י ותוספות שם.

והנראה דהנה כתיב היום לעשותם, ודרשו בו היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן, ממילא מה שאדם מרבה ללמוד תורה בעולם

יבמות (צ"ז א'): "אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב אגורה באהלך עולמים, וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים, אלא אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפיו בעולם הזה, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, אמר רבי יצחק בן זעירא ואיתימא שמעון נזירא מאי קרא וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים, דובב שפתי ישנים, ככומר של ענבים, מה כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה, שפתותיהם דובבות בקבר" ע"ש.

ופירש רש"י ז"ל: "שיאמרו דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שיהיו שפתי נעות בקבר כאילו אני חי: דובבות, נעות לשון דבר שמרתיח ומבצבץ: כומר, כלי שמניחין בו ענבים עד שמתחממין ויינו נוח לצאת: דובב, היין רוחש ונע ויוצא למעלה דובב, פריט"ה". ועיין תוספות שם, ומהרש"א, ולרודי זקני ריש גולת אריאל הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספר בן יהוידע שם.

והנני לקבוע כאן ביאור יקר ונפלא למאוד בדברי התלמוד, שכתב אדמו"ר הגאון מהרצ"א דינוב ז"ל בספרו בני יששכר (מאמרי כסלו מאמר ב' אות נ'): "בנבואת זכריה בהפטר

ידי לימוד זה תוספת שכר בכל פעם, ורק מה שהאדם לומד בהיותו בגוף מתוסף שכרו בכל פעם".

עד כאן דבריו זיע"א ודפח"ח, ועיין שם כל דברות קדשו כי קצרתי, וכן הוא עוד בבני יששכר שם (מאמר ג' אות י"ג), ועוד לו שם (מאמרי חודש אדר מאמר ג' אות י"ד) ע"ש.

וכתב רבינו יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים (סימן רכ"ד): "כל האומר דבר שמועה מפייהם [של צדיקים] הם מתפללים עליו שם [בגן עדן] ומליצים טובה עליו".

ושמעתי על מו"ר הגאון הגדול, שר התורה והיראה ועמוד ההוראה, החכם השלם, **רבי בן ציון אבא שאול** זצ"ל שהיה זמן שהיה רגיל ללמוד בספרי רבותינו גדולי הדורות נ"ע שאין כל כך למדים תורתם בזמן הזה, ומטעמא דלעיל, אחר שטרחו עסקו ועמלו והתעצמו בתורה זיע"א, למה תהיה משנתם רקנית ואין נהנים ממנה, ורצה להנותם ולעבד נייחא להו שיהיו שפתותיהם דובכות בקבר זיע"א, והיא הנהגה יקרה ונפלאה הראויה לו זצ"ל, ואכן כבר כתב בספר פלא יועץ (ערך חסד): "כשלומד דברי חכמים ונושא שמוותם עלי שפתיו, יכוין שיהיו שפתותיהם דובכות בקבר, כי גם זה חסד גדול הוא" ודוק היטב.

ואדמו"ר הגאון מהר"ט ז"ל מסטאמר בספר דברי יואל (פרשת אמור דקפ"ו ע"ב) כה לימדנו: "על ידי העסק בתורת הראשונים כמלאכים ע"ה, אנחנו מעוררים אותם שיהיו שפתותיהן מרחשין בקבר באותה שמועה עצמה הנאמרת בשמם בעולם הזה, ואף אם אנחנו לא במדרגה ללמוד לשמה, מכל מקום כיון שמכוחנו הם נפעלים שיהיו שפתותיהן דובכות באותה שמועה, בודאי נחשב לנו

הזה, אזי יתרבה שכרו לעולם הבא גן עדן, ובצאתו מן העולם הזה יהיה נידון למתן שכר לפי ריבוי תורתו, אבל אין לו תקוה שיתרבה שכרו יותר, ועל כן כל ימי האדם בעולם הזה נקרא "מהלך", מה שאין כן בצאתו מן העולם הזה נשאר "עומד", שאין לו עוד תקוה שיתעלה במדרגה בכל פעם, ויתוסף שכרו, רק כפי אשר פסקו עליו בעת צאתו בזה המעמד נשאר עומד.

והנה הגוף כל מה שמדבר בתורה בעולם הזה על ידי הנשמה הפנימית אשר בתוכו מוסיף אומץ בכל פעם, אבל כשניטל הפנימית שוב אינו ראוי לדיבור, וכשתלמידיו אומרים שמועות מפיו הנה שפתותיו דובכות, ומיקרי עושה מעין מלאכתו הראשונה על ידי דבר אחר וכלי מיקרי. [עיין שבת (נ"ח ב') ובני יששכר שם].

ולפי זה מיקרי בכל פעם שהגוף לומד ממש בדיבור בעולם הזה, ומתוסף לו בכל פעם שכרו בעולם הבא, ובכל פעם יתעלה ורוחו ונשמתו בגן עדן, וזה הוא שנתחבט עליו דוד המלך ע"ה אגורה באהלך עולמים שיאמרו שמועות מפיו, וזהו שהבטיחו לו ליהושע בן יהוצדק ונתתי לך מהלכים בעולם הבא, דהיינו תלמידיו בעולם הזה שעדיין הם "מהלכים" נתתי אותם לך, שגם אתה תהיה "מהלך" על ידם כשתהיה בין העומדים האלה, כשיאמרו תלמידך המהלכים שמועות מפין תהיה גם אתה מהלך ממדרגה למדרגה והבן הדבר.

והגם שבעולם הבא בגן עדן, הנשמות גם כן לומדות תורה ומחדשים רזין דאורייתא, אין בזה תוספת שכר, דהתורה שלמדים בגן עדן בלא גוף של עולם העשיה, אדרבה זה הוא שכר רוחני של הנשמות הזוכות לחזות בנועם ה' זיו השכינה בהשגת רזין דאורייתא, ואין על

"אומרים עצה בשם הצדיקים זיע"א לומר על ציון הצדיק דברי תורה שלו ועל ידי זה שפתותיו דובכות בקבר, ועל ידי זה יש התחברות, והוא מתעורר להמליץ טוב ולהעלות התפילות", והיה לו להזכיר ששורש הדברים ומקורו ברוך בדברות רז"ל, כאומרם במדרש פסיקתא רבתי (פ"ב ס"ב): "ואם היה עובר בין הקברות והוא יודע שצדיק קבור שם צריך להזכירו במעשיו", וכתב הגאון רד"ל ז"ל בהגהותיו שם: "מכאן מקור המנהג לקרוא על קברי הצדיקים פסוקים ומאמרים מענינו של אותו הצדיק הקבור שם", והובא בקונטרס הלולא דצדיקא (דף ל"ג) עיין שם.

וראיתי בספר שם עולם (בפתיחה דף י"א) שכה כתב: "וכך כך היתה חשובה בעיניהם הזכרת השם בבי מדרשא, עד כי גם הבן שאסור להזכיר אביו בשמו, [יו"ד סימן ר"מ] בכל זאת אם בא לומר שמועה שאמר אביו בבית מדרשו לא הרשו לו לומר **כך אמר אבא** כי אם הוכרח לקרותו בשמו **כך אמר רבי פלוני**, עיין ירושלמי מגילה (פ"ד ה"י) רבי מנא ברבי יונה כד הוו מורי בחבורתא מלין שמע מן אבוי בביתיה הוה אמר כן אמר רבי וכו', מלין דשמע מן אבוי בבית ועדא הוה אמר כך אמר רבי יונה, וכן מצינו בבבלי בבא קמא (ט"ל סע"ב) אמר ליה רב אחא בר "אביי" לרבינא בשלמא ל"אביי", וכן בבא מציעא (כ"ב ע"ב) אמר ליה רב אחא בריה ד"רבא" לרב אשי וכי מאחר דאיתותב "רבא", ובירושלמי תענית (פ"א ה"ג) רב יהודה בר יחזקאל אמר הכי הוה יחזקאל אבא מברך ע"ש, כי זהו כבודו של האב להקרא בשם על שמועתו ע"ש.

ולענ"ד כל דבריו אינם מוכרחים כלל, ההיא דירושלמי מגילה לא מכרעא, וככתוב בספר עלי תמר לירושלמי מגילה שם (דר"ד ע"ב

כאילו למדנו לשמה, וזהו מתוך שלא לשמה בא לשמה" ועיין שם שהאריך.

ברכות (ו' ב') אגרא דבי הלולא מילי, ופירש בספר ליקוטי הש"ס מרבינו האר"י ז"ל (ד"ד ע"ב): "אגרא דבי הלולא מילולא, זהו סוד הלולא דצדיקייא שאמרו ז"ל כי ביום פטירת הצדיק מן העולם אין העסק כי אם בתורה אשר חידש הוא, וזהו סוד אגרא דבי הלולא מילולא, פירוש מילוליו ודבריו שחידש הוא, ועיין בספר זהר חדש רות [דפ"ד ע"א] בהלולא דרב חסדא."

ואבן כבר נודע ומפורסם כי ביום ההלולא של הצדיק, כאשר לומדים ואומרים מדברי תורתו שלו, אחר דניחא ליה בהא שהרי זה זכות לו וגם שפתותיו דובכות, וכיון דנהנה מהנה ועומד הוא מליץ יושר על ההוגה בתורתו, וככתוב בקונטרס הלולא דצדיקא (דף ד'), וזו לשון הגאון רבי יוסף שאול נתנזון ז"ל בספרו דברי שאול יו"ד (סימן סס"ו): "ובכ"ה תשרי יום היארצייט של הגאון הצדיק מוהר"ר משה סופר זצ"ל עיינתי בספרו חתם סופר לזכות נשמתו", ובספרו שו"ת שואל ומשיב מהדורה תנינא (ח"ג סימן מ"ז) כתב: "אתמול היה יארצייט של רבינו הגדול הסמ"ע ז"ל וכשהגידו לי מזה לקחתי חושן משפט ובסמ"ע מצאתי וכו', ועוד עיין שם (סימן מ"ט) עיין שם. [ועיין גם בחיבורי אור משה (סימן ט"ל דף קס"ה), ובחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"א (ר"ס ה'), ובחיבורי ברכי נפשי ח"ב (ר"ס ה' דף צ"ג), ובחיבורי וזאת יהודה ח"א (סימן כ"ג), ובחיבורי תורת יעקב (סימן נ"ז, וסימן קפ"ח אות א') עיין שם].

ובעין זה כתב הגאון אדמו"ר ממנוקאטש ז"ל בספרו דברי תורה ח"ד (ס"ס ע"ו):

כי בספר דקדוקי סופרים בבא קמא שם הביא גירסה אחרת רב אחא בר אבין וצ"ע].

ומה גם ששמו העצמי של האמורא אביי היה **נחמני** לדעת הגאונים והרמב"ם ז"ל עיין בספר הערוך (ערך אביי), ולגאון רבי עקיבא איגר ז"ל בגליון הש"ס גיטין (ל"ד ב'), ובספר דברי סופרים (ערך אביי אות ב') וכל כי האי מי לימא לן דאסור לבן לקרוא בכנוי אביו ועיין בה, אבל ראשון עיקר ודוק.

ובן מה שכתב דרב אחא בר רבא היה בנו של האמורא רבא - גם כאן כתב השערה בעלמא, ואין שום ראיה מהתלמוד דרב אחא זה היה בנו של רבא, ואדרבה איפכא מוכח, והארכת בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן פ"ג) עיין שם וצרף לכאן.

וכבר כתבתי בכמה מקומות בחיבוריי דהרב הנ"ל רגיל לשער השערות ואין הוא מביא להם שום ראיה וביסוס, ולכן יש להתייחס לדבריו בזהירות, ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"ב (סימן נ"ו דף רל"א), ובחיבורי כרם יעקב (סימן י"ב אות ה' דק"כ ע"ב) וצרף לכאן.

ואילך), ועיין גם בעלי תמר לירושלמי שביעית (פ"ד ה"א דנ"ט סע"א) ודוק היטב.

והא דהביא מירושלמי תענית שרב יהודה בר יחזקאל אמר הכי הוה יחזקאל אבא מברך - גם זו אינה ראיה כלל, כי כל שמזכיר תואר לאביו שרי כמו שמצינו שרבי שמעון אמר יוחאי אבא, (פסחים ק"ב א'), וכן רבי יוסי רגיל לומר אבא חלפתא (שבת קט"ו א') ועוד הרבה, וכדכתבו רבותינו האחרונים ז"ל ועיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו יעיר און (מערכת ח' אות כ"ז), ובספר הכתב והקבלה בראשית (מ"ט ל"א), ובאריכות בספר זכר יהוסף לשבת (שם), ועלי תמר מגילה (שם) ונתבאר במקומו בס"ד.

ומה שכתב דרב אחא בר אביי הוא בנו של אביי, במחכ"ת כתב כן מהשערה בעלמא בלא ראיה כלל, והיא מערכה על הדרוש, כי אין לנו שום ראיה ברורה שרב אחא בר אביי היה בנו של אביי, ונמצא הוא ז"ל מוכיח הדבר מגוף הדבר, ואדרבה ראיתי בספר תולדות תנאים ואמוראים ח"א (דפ"ז ע"א ודקכ"ג ע"ב) שכתב דרב אחא זה לא היה בנו של אביי, והוכיח כן מההיא דבבא קמא גופיה ודוק. [ודע

ב. בענין האמורא רב יהודה בר שמואל

[מנוחת שלום חי"ב ס' נה]

תשד"מ.

מידקיקנא למיגבא ביה". ועיין בדברי רש"י ז"ל כתובות (פ"ה א') עיין שם.

הרי לנו מבואר באר היטב שהיה האמורא **רב יהודה** [בר יחזקאל] סומך ובוטח ומאמין בכל ליבו ובכל מאודו, על האמורא **רב יהודה בר שמואל**, אבל לא נתבאר מה הטעם והסיבה לכך שהיה רב יהודה בר שמואל כל כך נאמן

יבמות (ק"א סע"ב): "אמר רב יהודה, כגון רב שמואל בר יהודה מפינקא ממונא אפומיה, מפינקא סלקא דעתך והא על פי שנים עדים אמר רחמנא, אלא מרענא שטרא אפומיה".

ופירש רש"י ז"ל: "מרענא שטרא אפומיה, דאי אומר ידענא ביה דפריע לא

ומה לנו להאריך ותסגי לן עדותו רבו המובהק שמואל שקרא לתלמידו רב יהודה שיננא דהיינו משונן בתורה (תגיגה ט"ו ב' ובגלין שם), והעיד עליו דאימתא דמריה קב"ה עליה (נדה י"ג א'), והוסיף שם וקרא על רב יהודה **אין זה ילוד אשה אלא מלאך** (רש"י שבת קי"ב ב' ועירובין כ"ד ב'), והארי שבחבורת חכמי ארץ ישראל האמורא רבי אלעזר בן פדת דהוה מרא דארעא דישאל (נדה כ' ב') ושעליו אמרו (שם) סוד ה' ליראיו דא רבי אלעזר, עם כל זאת לא היה חזי דמא באתריה דרב יהודה (נדה שם) ודוק היטב. **חרי** לך ידידי המעיין הי"ו מבואר באר היטב כמה היה האמורא האלקי **רב יהודה בר יחזקאל**, רב גובריה ונפיש חיליה למאד מאד מאד, ואפס קצוה נתבאר לעיל בס"ד.

ועם כל זה צא וראה במסכת עבודה זרה (כ"ח ב'): "רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבת. אמר להו **רב שמואל בר יהודה** מאן ציית ליהודה מחיל שבי. לסוף חש [רב יהודה בר שמואל] בעיניה, שלח ליה שרי או אסיר, שלח ליה [רב יהודה] לכולי עלמא שרי, לדידך אסיר, וכי מדידי הוא - דמר שמואל היא". [עיין היטב בדברות רש"י ז"ל שם שתיקן והמתיק הענין כמו שיבחין המעיין וד"ל].

ומבואר באר היטב שרב יהודה בר שמואל **לא נשא פנים כלל וכלל** לרב יהודה, ולא התפעל כלל מכל גדולת רב יהודה וכנ"ל, עד שקרא ואמר מאן ציית ליהודה מחלל שבת, ומכאן נראה בעליל כמה היה רב שמואל בר יהודה **איש האמת הצרופה** ודוק היטב.

לבן אמר רב יהודה "כגון רב שמואל בר יהודה מפיקנא ממונא אפומיה, כלומר מרענא שטרא אפומיה", זה הנלע"ד. וא"ש היי"ב ואת"ם.

אצל רב יהודה, וכעת לא ראיתי מי מרבותינו שביאר הענין ונשאר הענין עמום וסתום.

ובס"ד אכתוב את הנראה לי בזה, ואפתח פתח לנפשי, אלא שצריכים אנחנו להקדים מעט מן המעט, אפס קצוה, משבחי ומעלות האמורא הקדוש רב יהודה בר יחזקאל זיע"א.

כבר ידעת שהיה האמורא רב יהודה, רב גובריה ונפיש חיליה טובא בתורה ויראה וכל מידה טובה, ואם נבוא לתנות ולספר ממקצת שבחיו המבוארים בתלמוד יכלה הזמן, ולדוגמא בעלמא ננקוט כמה בס"ד.

ברכות (כ' א') מבואר דהוה מתרחיש ליה לרב יהודה ניסא שרק כשהיה מוריד סנדליו כבר ידרו גשמים, ומשום דמסר נפשיה על קידוש ה', ובמועד קטן (י"ז א') העידו עליו חכמי התלמוד **גברא רבה כרב יהודה אין לנו**, ושם בעובדא דהצורבא מרבנן מבואר דהוה רב יהודה גברא דמאריה סייעיה עיין שם.

ואמרו על רב יהודה שהיה מתפלל פעם אחת בחודש כי כל תלתין יומא היה הוה מהדר אכוליה תלמודא (ראש השנה ל"ה א' ורש"י), ומקבלת הגאונים שמענו שכשהיה רב יהודה מתפלל היה בכי ובדמע עד שרצפת לבניה היה מתמסמסת (ככתוב בכרם יעקב סימן ב' די"ז ע"א), ובתענית (כ"ד ב') מבואר דברגע שאמר רב יהודה יש שובע בעולם מיד פרץ רעב, כי על פיו ישק דבר והקב"ה מנהיג את העולם לפי סברת גדולי הדור (שיטה מקובצת בבא קמא נ' א'), וביומא (ע"ה ב') אמרו שבכל יום היו שולחים לרב יהודה שליו מן השמים, ועליו העידו דרחמנא ליבא בעי (סנהדרין ק"ו ב'), וחסידותו וצניעותו דרב יהודה מפורסמת מנחות (מ"ג א') ובבא קמא (ל' א'), וכתבתי עוד במקומו בס"ד.

* * *

וראיתי לנכון לקבוע כאן בסמוך להאמורא לעיל, עוד הערה השייכת לאמורא רב יהודה בר שמואל.

יומא (י"א ב'): "תני רב שמואל בר יהודה קמיה דרבא ששה שערים פטורין מן המזוזה" וכו'.

ובשלמדת הדברים היה תימה בעיני כי איך יתכן שרב שמואל בר יהודה שהיה תלמיד ותיק דרבי יוחנן ישב קמיה דרבא, שהרי כל כי האי לישנא "יתיב קמיה" פירושו שהיה תלמידו, כאשר כתבו רבנן בעלי התוספות ז"ל בהרבה מקומות עיין להם בכתובות (נ' ב'), ובבא בתרא (ל"ד א'), ושבועות (מ"ז א'), ועיין בזה בארוכה בחיבורי אות יעקב שעל ספר יחי ראובן (דף נ"ג) וש"נ.

ומריש אמינא דאולי צריך להגיה ובמקום רבא יש לומר רבה, כנודע שחילוף כזה מצוי בתלמוד למאות מאות ויותר, וכתב הגאון מהרי"ט אלגאזי ז"ל בספרו הלכות יום טוב (פ"ה אות מ"ג דמ"ו ע"ג): "בהרבה מקומות בתלמוד השתבש בין רבה לרבא", וכלשון הזה ממש כתב גם בשו"ת נודע ביהודה קמא או"ח (סימן כ' ד"ה וראיתי ד"ט סע"ד), ובחיבורי מנוחת שלום חלק י"א (סימן נ"ד והערה ט') הארכת בזה בס"ד עיין שם וצרף לכאן.

אבל גם בהא לא איפרק מתימה ותיזהא, כי איך יתכן שרב שמואל בר יהודה שהיה תלמיד רבי יוחנן וחבר ועמית לרב יהודה כנ"ל, ישב כתלמיד לפני רבה שהיה תלמיד רב יהודה וצל"ע. [ויש לעיין בספר דקדוקי סופרים ליומא שם, וכעת אינו תחת ידי].

וחפשי בספר סדר הדורות וראיתי לו שם (ערך רב שמואל בר יהודה דקע"ט רע"א)

באופן נוסף יש לי לומר בס"ד מדוע רב יהודה היה כל כך סומך על רב יהודה בר שמואל, והוא על פי אומרם בגיטין (מ' א'): "כי אתא רב דימי אמר רב יוחנן מי שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה לאחר מותי כופין את היורשים וכותבין לה גט שחרור וכו', אמרו לפניו רבי אמי ורבי אסי רבי אי אתה מודה שבניה עבדים. כי אתא רב שמואל בר יהודה אמר רבי יוחנן מי שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי קורת רוח עשתה לי יעשה לה קורת רוח כופין את היורשין ועושין לה קורת רוח מאי טעמא מצוה לקיים דברי המת. וכו'. אמר ליה רב אשי לאמימר והא כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן. [א"ל] הא דרב דימי טעותא היא. אמר ליה מאי טעותא דלא אמרה בלשון שחרור וכו', [א"ל] אנא כדרב שמואל בר יהודה סבירא לי".

הרי שהובאו לבית המדרש שתי שמועות בשם רבי יוחנן, הראשונה אמרה רב דימי, והשנייה אמרה רב שמואל בר יהודה, וקאמר תלמודא דאמימר אמר על שמועת רב דימי בשם רבי יוחנן דהיא טעות והוא סומך וסובר כאותה שמועה שאמר רב שמואל בר יהודה בשם רבו רבי יוחנן.

ומבואר יוצא דהיה האמורא **רב שמואל בר יהודה** נאמן למאד בשמועותיו עד שדחו שמועות חכמים אחרים מפני שמועותיו וכנ"ל, וזה מעיד על נאמנותו, והיא היא עצמה מדת האמורא **רב יהודה**, כאומרם בחולין (י"ט ב') רב יהודה אפילו ספיקי דגברי קא גריס, ועיין רש"י שם, ולכן היה רב שמואל בר יהודה נאמן למאד מאד אצל רב יהודה, עד שאמר עליו ורק עליו דהוה מרע שטרא אפומיה, ודוק היטב, זה הנ"ל בס"ד.

ואולי נדחוק ונאמר דרבא כאן הוא קיצור רבי אבא כמפורסם, וכמו שכתב הגאון מלא הרועים ז"ל בהגהותיו לשבת (ל"ד ב'), וכבר כתב כן בספר יוחסין (ערך רבא), והן הם דברי הרשב"ם ז"ל בבא בתרא (ע"ד א'), ועיין שו"ת זכר יהוסף (סימן ע' אות ג' דצ"א רע"ד), והגהות מראה כהן גיטין (י"א א'), ועיין בחיבורי מנוחת שלום חלק י"א (סימן פ"ג דרכ"ג ע"א) ונתבאר במקומו בס"ד.

ולפי זה הוי כאילו כתוב תני רב שמואל בר יהודה קמיה דרבי אבא, וזה אכן מצינו שרב שמואל בר יהודה היה תלמיד רבי אבא כגיטין (ל"ג א') שמעית מיניה דרב אבא, וכן בשבת (ה' א'), אמר רב שמואל בר יהודה אמר רבי אבא, וכן הוא שם (ל"ח א', וצ"ח א'), או אולי צריכים להגיה להדיא ובמקום רבא יש לומר רבי אבא וצע"ע.

שהרגיש בזה ואביא דבריו: "וצ"ע [דהיה רב שמואל בר יהודה] חבירו דרב יהודה, ואיך תני קמיה דרבא כתלמיד, ורבא תלמיד רב יוסף, תלמיד רב יהודה, ורבא נולד כשמת רב יהודה, ואולי צריך לומר תני קמיה דרבא, ועיין לו שם בהגהות לתלמוד (אות ש' דנ"ח ע"ד) ע"ש.

ובעניותי נעלם ממני איך נתפייס בזה, כי אכתי תקשי לך כנ"ל דאיך רב שמואל בר יהודה "חבר" רב יהודה, ישב כתלמיד לפני רבה "תלמיד" רב יהודה, ומה נרויח בהגהה זו וכנ"ל, וצ"ע.

ועכשיו ראיתי שכן תמה הגאון המובהק בעל מלא הרועים ז"ל בספרו כינוס סופרים (ערך רבי שמואל בר יהודה אות י"ז דנ"ח ע"א) ואסיק בצ"ע. [ולפי הנראה ספר סדר הדורות לא בא לידו והוא פלא].